

กิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำ
ในราชสำนัก

อนุสรณ์

โดย ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๐๑

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961130775

พลอากาศเอก หอวัง ทงสกุล
มอบให้ห้องสมุดรัฐสภา

วันที่ 7/10/37
เลขที่ 0582

กิจกรรมรียาทและการใช้ถอยคำ ๒๕๐๙

ในราชสำนัก

พลอากาศเอก หอวัง ทงสกุล
มอบให้ห้องสมุดรัฐสภา

อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงสงวน อานุกาฬไตรภพ ต.จ.

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๙

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๕)

พระสุนทรวาจนาและภริยาได้ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ
“กิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำในราชสำนัก” ในงานพระ-
ราชทานเพลิงศพ คุณหญิงสงวน อานุกาพไตรภพ ต.จ.

หนังสือนี้ข้าพเจ้าได้พิมพ์ในงานรับพระราชทานเพลิง
ศพ หม่อมเจื้อย ทวีวงศ์ ณ ออยุธยา หม่อมแม่ของข้าพเจ้า
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม
พุทธศักราช ๒๕๐๗ ด้วยความมุ่งหมายที่จะเผยแพร่
ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับกิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำอัน
เป็นวัฒนธรรมอันดีงามของชาติไทย เมื่อพิมพ์แล้วก็มี
ผู้เห็นประโยชน์ของหนังสือเล่มนี้ ได้ขออนุญาตข้าพเจ้า
พิมพ์ขึ้นแจกในงานต่างๆอีก ๓ ครั้ง ข้าพเจ้าได้อนุญาตด้วย
เห็นในกุศลเจตนาของผู้ขออนุญาตที่จะได้ความรู้ดังกล่าว
ได้กว้างขวางแพร่หลายออกไป ดังนั้นเมื่อพระสุนทร-
วาจนาและภริยาขออนุญาตพิมพ์อีกครั้ง ข้าพเจ้าจึงยินดี

อนุญาตด้วยความเต็มใจ เพราะนอกจากจะเป็นการเผยแพร่ความรู้อันดีงามตามความมุ่งหมายของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้ายังเห็นว่าเป็นความดีริชอบของพระสุนทรวาจนา และภริยาที่เลือกหนังสือที่เกี่ยวกับระเบียบประเพณีและวัฒนธรรมพิมพ์ในงานศพคุณหญิงสงวน อานุกาฬไตรภพ ต.จ. เพราะท่านผู้มรณะคงสืบเนื่องในเรื่องการเผยแพร่ ระเบียบประเพณีและวัฒนธรรมจาก พลตรี พระยาอานุกาฬไตรภพ ซึ่งได้เขียนและบรรยายความรู้ในเรื่องดังกล่าวไว้มากมายด้วยกัน

ด้วยกุศลเจตนาและประโยชน์อันเกิดจากหนังสือเล่มนี้ ขอจงเป็นผลสนองให้ท่านผู้มรณะประสบสุขโดยควรแก่ อัตภาพในสัมปรายภพทุกประการ.

พลตรี ทวิชวินทร์

วันที่ ๒๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

คำนำ

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑)

ในปัจจุบันนี้สังเกตเห็นว่ายังมีผู้สนใจในระเบียบประเพณีของไทยอยู่อีกมาก โดยเฉพาะเรื่องการแสดงกิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำเกี่ยวกับพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยิ่งในระยณะนี้มีผู้ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาให้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในโอกาสต่างๆ อยู่เสมอ เรื่องการแสดงกิริยามารยาท และการใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมและถูกต้องตามระเบียบประเพณี จึงเป็นที่สนใจใคร่ทราบกันยิ่งขึ้น

การที่ได้รวบรวมข้อแนะนำกิริยามารยาท และการใช้ถ้อยคำ ที่ต้องทำ ต้องพูด อยู่เสมอขึ้นนี้ เนื่องมาจากความคิดสองประการ ประการแรก ข้าพเจ้าเห็นว่าแบบแผนต่างๆ ในราชสำนัก ไม่เฉพาะแต่แบบแผนในเรื่องกิริยามารยาท แม้แต่แบบการแต่งกาย ก็มักเป็นที่สังเกตและนิยมเอาอย่างกัน ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว หากจะว่า

แบบแผนของราชสำนักเป็นต้นฉบับของระเบียบประเพณี-
 ไทยก็คงจะไม่ผิด อีกประการหนึ่ง เมื่อข้าพเจ้าได้มีโอกาส
 ไปบรรยายเรื่องการพระราชพิธี และระเบียบการเฝ้าฯ
 ในการสัมมนาข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศเมื่อ
 ประมาณปีเศษมาแล้วนั้น ภายหลังการบรรยายมีผู้สนใจ
 มาปรารภกับข้าพเจ้าว่า หากได้เรียบเรียงคำบรรยายนั้น
 เป็นต้นฉบับขึ้น จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับใช้ศึกษา
 และใช้เป็นคู่มือปฏิบัติหน้าที่อื่นเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว ทั้งในประเทศและต่างประเทศได้เป็นอย่างดี
 จึงได้รวบรวมข้อแนะนำดังกล่าวแล้วขึ้นด้วยความร่วมมือ
 ช่วยเหลือเป็นอันดีจาก หม่อมหลวงปิยะ มาลากุล ซึ่งข้าพเจ้า
 ต้องขอขอบใจไว้ในที่นี้ด้วย เมื่อรวบรวมเรียบเรียงขึ้น
 แล้ว ได้นำต้นฉบับร่างถวายพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น
 พิศยลาภพฤตนิยากร และหม่อมเจ้าหญิงสิริกิติ์พันการเสนอ
 โสณกุล ทรงตรวจแก้อีกชั้นหนึ่ง ก็ทรงตรวจแนะนำให้
 โดยตลอดจนเรียบร้อย นับเป็นพระกรุณาอย่างสูงแก่
 ข้าพเจ้า

จ

ในโอกาสที่จะได้รับพระราชทานเพลิงศพหม่อมแม่
ทรงนี้ โดยที่เห็นว่าหม่อมแม่ท่านเป็นผู้เคร่งครัดใน
ระเบียบประเพณี นิยมความเรียบร้อยด้วยมารยาทกาย
มารยาทวาจา และใฝ่ใจในการอบรมบุตรหลานและคนใน
บ้านอยู่เสมอเป็นนิตย์ ตลอดชีวิตของท่าน ข้าพเจ้าจึงได้
พิมพ์หนังสือขึ้นเป็นที่ระลึกสนองพระคุณ ขอกุศลที่จะ
เกิดขึ้นจากการนี้ จงเป็นปัจจัยให้ท่านได้ประสบสันติสุข
ในสัมปรายภพตลอดไป.

พลจัตวา ทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์

วันที่ ๑๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗

คุณหญิงสงวน อานุกาฬไตรภพ ต.จ.

เกิดวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๔๓๕
ถึงแก่กรรมวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๐๙

ประวัติและเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของคุณแม่

คุณหญิงสงวน อานุกาฬไตรภพ ต.จ. (สงวน เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นธิดาคคนที่ ๒ ของคุณตาหลิ และคุณยายจันทร์ หิรัญยะจินดา เกิดที่บ้านท่านเจ้าสัวโพ ผู้เป็นปู่ ณ ตำบลคลองสาน จังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาด้วยกัน ๔ คน คือ

๑. คุณหญิงแส บุรีสราธิการ (ถึงแก่กรรม)
๒. คุณหญิงสงวน อานุกาฬไตรภพ ต.จ.
๓. เรือเอก หลวงหิรัญบรรณสิทธิ์ (ถึงแก่กรรม)
๔. คุณสาย เนรมิตไพชยนต์

เมื่อเยาว์วัย คุณตาคุณยายได้พาครอบครัวมาทำการสอนที่บ้าน และพออ่านออกเขียนได้ ก็ส่งไปเข้าโรงเรียนกุลสตรี ซึ่งมีครูเป็นหญิงชาติอเมริกันเป็นผู้สอน เป็นโรงเรียนที่อยู่ในความนิยมในสมัยนั้น ได้เรียนอยู่จนจบหลักสูตรของโรงเรียน ต่อมาคุณยายจึงให้ออกมาช่วยดูแลกิจการบ้าน

เรือน เนื่องจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายเป็นผู้ที่เคร่งในขนบธรรมเนียมไทยและชอบให้ลูกหลานรู้จักทำกิจการบ้านเรือน คุณแม่เมื่อออกจากโรงเรียนแล้วก็ได้มาช่วยคุณยายคุณแกลบ้าน เรียนทำอาหารและการฝีมือจากคุณยายจันทร์ผู้เป็นมารดา ด้วยคุณยายนั้นแม่ท่านจะเป็นคนธรรมดา มิได้มียศดาบรรดาศักดิ์ใด ๆ ก็ตาม แต่เนื่องจากบรรพบุรุษของท่านเป็นผู้ที่ใกล้ชิดและเป็นผู้ที่เคารพบูชาเจ้านายในราชสกุลเสมอมา คุณยายจึงได้มีโอกาสเข้าไปเฝ้าเจ้านายในพระบรมมหาราชวังเป็นนิจ เวลาท่านจะเข้าไปก็มักจะทำอาหารแปลก ๆ เข้าไปถวาย การที่ได้เข้าไปในวังนี้ก็ยังผลทำให้ได้ไปเห็นและไปเรียนการฝีมือในเชิงประดิษฐ์อาหารและผลไม้มา ได้เห็นการทำดอกไม้แปลก ๆ ต่าง ๆ มาจากในวัง เอามาสอนและเล่าให้ลูกหลานฟังอีกด้วย เนื่องจากคุณยายก็เป็นผู้มีฝีมือในทางนี้อยู่บ้างแล้ว จึงไม่เป็นการยากที่จะไปจดจำมาลองทำบ้าง นอกนั้นท่านก็เป็นผู้ที่มีมารยาทดีงามจึงไม่เป็นการขัดเงินที่จะเข้าไปสนทนตามตำหนักต่าง ๆ ในวังหลวงได้ ในโอกาสนี้คุณแม่ (คุณหญิงสงวน อานุกาพไตรภพ) ก็ได้ติดตามเข้าไปด้วย

ทำให้ได้เห็นสิ่งที่ตึงามต่าง ๆ เป็นการเปิดหูเปิดตา ได้รู้จักชนบทรรมนิยมในวัง จึงนับได้ว่าเป็นกุลสตรีที่มีโชคคิคุณแม่เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด ทั้งมีความสามารถยิ่งในกิจการต่าง ๆ ผู้หนึ่งในสมัยนั้น บรรดาเจ้านายและข้าราชการตั้งแต่ผู้ใหญ่จนเต็กก็รู้จักคุณแม่ และคุณแม่ก็คุ้นเคยเข้าได้แทบทุกตำแหน่ง ซึ่งท่านเจ้าของตำแหน่งนั้น ๆ ก็ได้ให้ความเมตตากรุณาคุณแม่เป็นอันมาก ฉะนั้น ในเวลาต่อมาเมื่อคุณแม่ได้มาแต่งงานกับคุณพ่อ (พล ต. พระยาอานุภาพไตรภพ) แล้ว คุณแม่จึงเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับเจ้านายในสมัยนั้นแทบทุกพระองค์ และทั้งคุณพ่อเองก็เป็นผู้ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นอันมาก โดยได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์ให้คุณพ่อไปศึกษาวิชาทหารบก ณ ประเทศเยอรมนี และยังได้รับพระราชทานพระมหากรุณาอีกมากมายหลายประการ ซึ่งได้เคยกล่าวไว้แล้วในประวัติของคุณพ่อ พิมพ์ตอนขอพระราชทานเพลิงศพเมื่อ ๕ ปีมาแล้ว

คุณแม่ได้ทำการสมรสกับคุณพ่อ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ แล้วได้ไปอยู่กับคุณยายที่บ้านของคุณชวต ณ บ้านเลขที่ ๕๓๖ ตำบลบางพลู อำเภอบางพลัด จังหวัดธนบุรี สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุขฯ ได้ประทานพระกรุณาประกอบพิธีการสมรสให้ ซึ่งในขณะนั้นคุณพ่อเป็นเพียง ร้อยเอก หลวงอภิบาลภูวนารถ พิธีประกอบขึ้นที่วังบูรพาภิรมย์อย่างเอิกเกริก มีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ เป็นประธาน พร้อมทั้งเจ้านายผู้ใหญ่ผู้น้อยแทบทุกพระองค์ และข้าราชการผู้ใหญ่อีกเป็นอันมาก จึงเป็นเรื่องที่ลือกันในสมัยนั้นสำหรับการมีแขกไปรดน้ำมากองนี้ก็ด้วยพระกรุณาของสมเด็จพระราชปิตุลาฯ ทั้งสิ้น สมเด็จฯฯ ยังได้ประทานของขวัญเป็นเข็มโลหะประดับเพชร รับสั่งว่าเพชรที่ประดับโลหะนั้นเป็นเพชรลงพระอุจะไม่ประทานผู้ใดนอกจากพระโอรสธิดาท่านั้น ด้วยทรงรักใคร่คุณพ่อประจวบกับบุญธรรม เพราะคุณพ่อเคยเป็นเพื่อนร่วมการศึกษามาด้วยกันกับพระองค์เจ้าศิริวงศ์ฯ

พระโอรสของท่าน ซึ่งเมื่อเรียนจบหลักสูตรด้วยกันในต่างประเทศแล้ว ได้ประชวรสิ้นพระชนม์ก่อนเสด็จกลับเข้ากรุงเทพฯ ฯ จึงรับสั่งให้คุณพ่อเป็นผู้เชิญพระศพกลับโดยทางเรือมาเข้าพระโกศที่สิงคโปร์ คุณพ่อตามพระศพมาโดยลำพังในเรือลำนั้นจนกระทั่งส่งพระศพถึงกรุงเทพฯ ฯ จึงเป็นเหตุให้สมเด็จ ฯ ทรงเอ็นดูและเมตตาคุณพ่อ ขอคุณพ่อจากคุณย่า (คุณหญิงเลื่อนฤทธิ์ ต.จ.) ฉะนั้น การสมรสระหว่างคุณพ่อ (หลวงอภิบาลภูวนารถ ในขณะนั้น) กับคุณแม่ (นางสาวสงวน หิรัญยะจินดา) จึงถือเป็นการส่วนพระองค์ และทรงประกอบพิธีให้เป็นพิเศษ

คุณหญิงสงวน อานุกาพไตรภพ มีริทา ๑ คน คือ “สว่างวงศ์” ซึ่งได้สมรสกับ พระสุนทรวาทนา (สุนทรสาลักษณ์)

มีหลานยาย ๑ คน คือ นางสาวสนาธร สาลักษณ์

คุณหญิงสงวน อานุกาพไตรภพ เมื่อสมรสแล้วก็ได้ทำหน้าที่ภรรยาและมารดาที่ดีตลอดมา สมควรที่จะยกย่องเป็นสตรีตัวอย่างได้ผู้หนึ่ง ท่านเป็นผู้มีเขาวน่องไว

มีปฏิภาณดี และเฉลียวฉลาด มีความขยันหมั่นเพียรใน
การงาน ทั้งในส่วนที่จะช่วยปฏิบัติงานเพื่อญาติทางฝ่าย
สามี และกิจการส่วนตัวของสามี มีความสามารถที่จะ
เข้าเจ้านายและพุกจาปราศรัยรับรองแขกทั้งไทยและต่าง
ประเทศได้เป็นอย่างดี จนได้รับคำชมเชยว่าเป็นผู้ที่รู้จัก
วางตัวถูกกาลเทศะ มีความสามารถรู้จักผ่อนหนักเบาใน
คำพูดและการงาน ไม่ว่าในทางค้าการบ้านเรือน การ
ทำอาหาร การเย็บปักถักร้อยตลอดจนการรับรองแขก ใน
คราวที่คุณพ่ออยู่กรมเสนาธิการทหารบก ก็ได้เคยถูก
เรียกไปช่วยรับแขกต่างประเทศ ได้ร่วมโต๊ะเสวยกับสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถบ่อย ๆ จนกระทั่ง
คุณพ่อถูกย้ายไปรับราชการต่างจังหวัดเพื่อเป็นการก้าวหน้า
คุณแม่ก็ได้ติดตามไปอยู่ด้วยทุกจังหวัด เช่น ไปอยู่จังหวัด
นครราชสีมา คุณพ่อเป็นผู้บังคับการกรมทหารบกที่ ๕
ไปอยู่จังหวัดเชียงใหม่ คุณพ่อเป็นผู้บัญชาการกองพล
ทหารบกที่ ๘ และไปอยู่จังหวัดราชบุรี คุณพ่อเป็นผู้บัญชา
การกองพลทหารบกที่ ๔ ฯลฯ เป็นต้น

คุณแม่ได้รับพระราชทานตราตียจุลจอมเกล้าขณะที่อยู่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙

คุณแม่ไปอยู่จังหวัดใดก็ได้ไปทำชื่อเสียงในการเชื่อมสามัคคีในหมู่ภรรยานายทหารกับครอบครัวของข้าราชการพลเรือนในจังหวัดนั้น ๆ ทั้งยังช่วยแนะนำวิชาของลูกผู้หญิงที่ควรจะปฏิบัติต่อบุตรีธิดาและสามี การเย็บปักถักร้อย การประกอบอาหาร ตลอดจนการฝีมือในประติษฐกรรมต่าง ๆ และการสมาคมคบหากันในบรรดาหญิงด้วยกันกับบุคคลภายนอก ชักชวนให้ทำอาหารแล้วนำมารับประทานร่วมกันเป็นคราว ๆ เวลาจะไปไหนก็ชวนกันไป เพื่อให้เกิดความสามัคคีรักชอบกัน โดยเหตุที่คุณแม่เป็นผู้มีความโอบอ้อมอารี ไม่เลือกชั้นวรรณะ และชอบที่จะบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือผู้ที่ได้รับทุกข์ จึงได้เป็นที่รักชอบกลมเกลียวกันในระหว่างภรรยานายทหารทั้งกองพลตลอดจนถึงทางฝ่ายภรรยาข้าราชการพลเรือน และบรรดาชาวต่างประเทศที่มาทำงานอยู่ในจังหวัดนั้น ๆ ด้วย การที่คุณแม่ต้องการให้สามัคคีกันและให้ผู้หญิงรู้จักช่วยตัวเองและปฏิบัติต่อสามี ก็เพื่อจะให้ทางสามีมีความสุขกาย สุขใจ จะได้มีสติ

ปัญญาและมีกำลังใจปฏิบัติราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ดำเนินไปด้วยดี ด้วยทางฝ่ายสามีก็ไม่ต้องมากังวลกับทางบ้าน จึงทำให้แทบทุกคนรักใคร่และร่วมมือกันทุกอย่างไม่ว่าคุณแม่จะขอให้ช่วยทำอะไร ต่อมาเมื่อเปลี่ยนการปกครองแล้ว คุณพ่อพ้นจากราชการก็มาอยู่ที่บ้านฝั่งธนบุรี จนถึงวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ คุณพ่อเกิดถูกเคราะห์กรรม ถูกกล่าวหาในทางการเมือง จนต้องถูกคำสั่งศาลพิเศษส่งตัวไปจำคุกเขตอยู่ ณ อำเภอเชียงแสน-แม่จันท์ จังหวัดเชียงราย คุณแม่ก็ได้ติดตามไปอยู่ด้วยเพื่อร่วมทุกข์ เราไปกัน ๓ คน พ่อแม่ลูกและมีคนใช้ไป ๑ คน กับมีบุตรบุญธรรมของคุณพ่อคุณแม่ ๑ คน ขอติดตามไปด้วย คือ นางสาวบุบผา ไวตรวจโรก (ซึ่งต่อมาคุณแม่ได้จัดการแต่งงานให้กับ นายสอน ศรีชลายนต์ เมื่อมาอยู่ที่ศรีราชาแล้ว) เนื่องจากเคราะห์กรรมที่เราได้รับนี้ คุณพ่อไม่รู้ตัวเลย คุณพ่อไม่เคยคิดจะกระทำผิดหากแต่ถูกกล่าวหาและเพียงถูกสงสัย ก็เท่ากับเป็นเคราะห์ที่บินมาตกยกมาใส่โดยแท้ เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนี้ยังผลให้ครอบครัวเราได้รับผลสะท้อนแห่งมรสุมอันนี้อย่างแรงที่

สุด คุณยายก็แก่และกำลังเจ็บไข้ จึงไม่อยากปล่อยภาระไว้ให้ท่าน คุณแม่จึงตัดสินใจขายทรัพย์สินสมบัติเพื่อติดตามไปอยู่กับคุณพ่อในถิ่นทุรกันดารสุดพระราชอาณาจักร คุณแม่กำลังใจเสียหมด ปลงไม่ตก กลัวคน ไม่ว่าจะมาตีหรือมาร้าย ไม่กล้าที่จะพบจะพูดกับใคร เป็นห่วงกลัวคุณพ่อจะต้องเดือดร้อนมากเข้าไปอีกอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่คุณแม่ก็รู้แก่ใจอยู่ว่าคุณพ่อนั้นเป็นคนมักน้อย ไม่ชอบเล่นการเมืองและไม่เคยคิดมักใหญ่ใฝ่สูง หากแต่คุณพ่อก็มีคุณรู้จักและมีลูกศิษย์มาก เช่นบรรดานายทหารที่เคยอยู่ใต้บังคับบัญชาทั้งในตอนในกรุงเทพ ฯ และที่หัวเมือง และคนที่รู้จักจากต่างจังหวัด ในหมู่พลเรือนและพ่อค้าก็มักจะไปมาหาสู่อยู่เสมอ ซึ่งในสมัยนั้นกำลังเปลี่ยนการปกครองใหม่ ๆ ยังไม่รู้ว่าใครเป็นใคร พวกนักสืบหากินบนหลังคนในขณะนั้นก็มีมาก อยากรู้เงินก็ขึ้นเรื่องขึ้นโดยไม่รู้สึกว่าคุณพูดอันไม่มีมูลความจริงของตนเพียงไม่กี่คำ ทำให้คนบริสุทธิ์คนหนึ่ง ครอบครัวยุี่หนึ่ง ได้รับความลำบากทุกข์ยากแค่ไหน ทรัพย์สินสมบัติซึ่งเป็นของเราโดยบริสุทธิ์มาแต่โบราณกาลละลายลง ต้องเอาออกขายในราคาพัดฟาด เพราะไม่

กล้าที่จะนำไปฝากใคร ใครเขาก็กลัว ขณะนั้นประชาชน
ยังไม่เข้าใจถึงภัยการเมืองและยังไม่รู้อะไรเป็นอะไรโดย
ต้องแท้แน่ จึงมีการกลัวและถือประหนึ่งว่าผู้ที่ถูกกล่าวหา
ในทางการเมืองนี้ทั้งครอบครัวเป็นทั่วเชื่อโรคระบาดอย่าง
ร้ายแรง นอกจากกลัว ก็ยังรังเกียจ ยังถูกรวบ
ของเราที่บังเอิญมาถูกภัยการเมืองโดยไม่รู้ตัว เราจะเดิน
ไปทางไหน คนเห็นก็วิ่งหนี ไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย
นอกจากผู้มีน้ำใจเป็นธรรมจริง ๆ ซึ่งก็มีไม่มากนัก เหตุ
ฉะนั้นแหละ เป็นเหตุที่ทำให้คุณแม่เสียใจมาก ปลงไม่ตก
ด้วยรู้ว่าคุณพ่อไม่ได้ทำผิด เหตุใดจึงถูกกล่าวหาว่าผิด
ทำให้เราได้รับผลภัยพินาศถึงเพียงนี้ ทรัพย์สินสูญเสียไป
โดยไม่มีใครกล้าจะเข้ามาช่วยดูแล มีแต่ญาติผู้หญิงเท่านั้น
ที่จะช่วยทำธุระให้ได้ คุณแม่ไม่ต้องการให้ญาติผู้ชายเข้ามา
ช่วยเลย ด้วยเกรงว่าเขาจะพลอยเดือดร้อนไปด้วย จึงตัดสิน
ใจขายทรัพย์สินสมบัติทั้งหมด ขายในราคาต่ำเพราะถูกกดราคา
คุณแม่กลายเป็นคนคิดมากแต่นั้นมา รับประทานไม่ได้
นอนไม่หลับ ตั้งแต่เริ่มมีเรื่องเป็นต้นมาจนไปอยู่ที่เชียงใหม่
แสน เมื่อนอนไม่หลับร่างกายก็อ่อนเพลียลง จำเป็นต้อง

หาทางให้หลับได้ หมอในตำบลที่เราไปอยู่ในครั้งกระนั้น ก็ยังไม่มี คุณแม่จึงเข้าไปในจังหวัดเชียงราย ไปหาซื้อยานอนหลับรับประทานเอง และก็บังเอิญเคราะห์ร้ายไปซื้อเอายาที่แรงที่สุดมารับประทานเสียด้วย ก็ยา เมดคินัล (Medinal) ครั้งแรก ๆ ก็รับประทานเพียงแต่ ๑ เม็ดก็หลับสบาย พอชิน ๆ เข้าก็ต้องเพิ่มขึ้นเรื่อยจนเป็นคืนละ ๔ เม็ด บางคราวก็อยากจะเพิ่มอีก แต่คุณพ่อเอายาช้อนเสีย ครั้นรับประทานยานอนหลับเข้าไปมาก ๆ ก็ทำให้เป็นโรคเกี่ยวกับกระเพาะและลำไส้ มีปวดท้อง แน่นท้อง ไม่ถ่ายอุจจาระ ถ้าไม่สวน ฯลฯ ก็ต้องพยายามหาการรักษาอาการพอประทังไปโดยไม่มีคำสั่งของหมอ ต่อมาก็ก็เกิดฟันเสีย เป็นหนองทั้งปาก ปวดมาก คุณแม่ต้องเข้ากรุงเทพ ฯ เพื่อถอนฟันทั้งปาก แล้วขอให้หมอใส่ฟันให้ทั้งกำลังเป็นแผลด้วยต้องการจะรีบกลับไปอยู่เป็นเพื่อนคุณพ่อ ไปรอนจนแผลหายจึงกลับมาใส่ฟันถาวรอีกครั้ง คุณแม่ต้องผจญกับอากาศหนาวจัดจนแพ้อากาศ บวมปวดตามข้อไปหมด ทั้งยังถูกรบกวนจากสัตว์เลื้อยคลานซึ่งฟันผ่านอยู่เต็มทั่วไป ก็คือพวกงู กิ้งกือ และทาก มันขึ้นมาถึงในห้อง บางทีก็ถึงที่นอน

ทำให้คุณแม่ทั้งเกลียดและกลัว ทั้งแพ้อากาศหนาวด้วย
ร่างกายจึงทรุดโทรมมาก จนคุณพ่อต้องขอร้องให้เข้าพัก
ในกรุงเทพฯ ๖ ชั่วโมง โดยคุณพ่ออยู่กับลูก ๒ คน ลูก
รับภาระช่วยคุณแม่เพื่อให้คุณแม่ได้เข้าพระนครรักษาตัว
เราต้องระเห่ระร้อนอยู่เชียงใหม่แล้วย้ายมาจังหวัดอุตรดิตถ์
เป็นเวลารวม ๕๐๐ วัน จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๗ ราว ๆ
ปลายตุลาคม คุณพ่อจึงได้รับอิสรภาพและความบริสุทธิ์
เราจึงย้ายจากจังหวัดอุตรดิตถ์ไปอยู่อำเภอศรีราชา จังหวัด
ชลบุรี ในบ้านที่ลูกซื้อเตรียมไว้ให้อยู่ ไปอยู่ที่ศรีราชา
๑๔ ปี ในคราวมีสงครามอินโดจีน คุณแม่ก็เข้ามาทำงาน
อาสาภาษาต อจนได้รับเหรียญช่วยราชการเขตภายใน ต่อ
มาคุณแม่เกิดป่วยเกี่ยวกับมดลูกและไม่ถูกกับอากาศทะเล
บางครั้งแพ้อากาศไม่สบายมากถึงต้องอุ้มลูกอุ้มนั่ง ซึ่งเป็น
ที่น่าสงสารเป็นอย่างยิ่ง ระยะเวลาเมื่อเจ็บมากเข้า ลูกก็
ต้องรับหน้าที่ดูแลบ้านและคุณพ่อแทน คุณแม่ต้องเข้ามา
พักรักษาตัวอยู่กับคุณน้าสายชั่วคราว จนกระทั่งเกิด
สงครามโลกครั้งที่ ๒ บ้านคุณน้าอยู่ในเขตทหาร คุณน้า
ต้องย้ายอพยพไปอยู่ทางฝักให้ คุณแม่จึงไปอยู่ที่บ้านคุณ

หญิงคาระกา เวชยันตรังสฤษณ์ ผู้เป็นหลานสาวของท่าน (ลูกของคุณบัวแสด) ที่ฝั่งธนบุรีบ้าง บ้านคุณไฉไล เทพ-
หัตถ์ดิน ณ อยุรยา บ้างเป็นครั้งคราวที่ลงไปกรุงเทพฯ ฯ ต่อ
มาปลาย พ.ศ. ๒๔๘๘ คุณพ่อเกิดเป็นลมขนาดหนัก หมอ
บอกว่าโรคของคุณพ่ออยู่ใกล้ทะเลไม่ได้ เราจึงอพยพ
กลับเข้ามาปลูกบ้านอยู่ในบ้านของคุณน้ำสาย เนรมิตไพช-
ยนต์ ที่บางซื่อ ด้วยความเคราะห์ร้ายไม่สร้างชา แม้แต่
การสร้างบ้านก็ถูกโกง กว่าจะสร้างเสร็จก็ต้องสิ้นเงินเกิน
ราคาที่ควรไปอีกมากมาย เมื่อมาอยู่กรุงเทพฯ ฯ แล้วรู้สึก
ว่าสุขภาพคุณพ่อคุณแม่ดีขึ้น แม้กระนั้นคุณแม่ก็ยังอดคยา
นอนหลับไม่ได้ ถึงหากจะได้พยายามมากมายหลายวิธีมา
แล้วก็ตาม ต่อมา พ.ศ. ๒๔๘๖ ลูกเห็นว่าคุณพ่อก็ชรา
และเป็นโรคหัวใจแทรก และคุณแม่ก็เริ่มมีสุขภาพไม่ใคร่ดี
ลูกจึงปลูกบ้านและเชิญให้คุณพ่อคุณแม่มาอยู่กับลูกที่บ้าน
ซอยเมธินีเวศม์ ๒๔ สุขุมวิท เพื่อลูกจะได้ดูแลคุณพ่อ
คุณแม่อย่างใกล้ชิด คุณพ่อกับคุณแม่มาอยู่ที่บ้านซอยเมธินีเวศม์ได้
๘ ปีก็ถึงแก่นิจกรรมด้วยโรคหัวใจวาย การจากไปของ
คุณพ่อโดยปัจจุบันนี้ เป็นอีกเหตุหนึ่งที่ทำให้คุณแม่กใจ

มากจนซ้อค ด้วยทุกอย่างเป็นไปอย่างรวดเร็ว และผลอัน
นี้ด้วยที่เป็นเหตุทำให้ประสาทที่ถูกกดด้วยยามาตลอดเวลา
แต่สาวจนเข้าอายุ ๗๐ ก็เริ่มแสดงบทบาทออก ก็ทำให้
สมองสั่งการเกิดเสื่อมไป ไม่ทำงานได้ตามที่ควร เลยทำให้
คุณแม่กลายเป็นคนซึม ทั้งนี้เกิดจากการเสียใจขนาด
หนัก เพราะการจากไปของคุณพ่อซึ่งเคยอยู่ด้วยกันมาเป็น
เวลาหลายสิบปี ครั้นคุณพ่อหายไปก็เกิดว่าวุ่น คิดอะไร
พูดอะไร แล้วก็ลืมไปบ้าง เลื่อนไปบ้าง อย่างคนแก่ที่หลง
ก่อนอายุสมควร เมื่อร่างกายทรุดโทรมทุกอย่างก็พลอย
เสื่อมไปหมด หูก็ไม่ได้ยิน ตาก็ไม่ดี ฯลฯ ลูกได้พยายาม
รักษาทุกทาง ไม่ว่าจะทางแผนปัจจุบัน หรือแผนโบราณ
หรือทางไสยศาสตร์ แต่ก็ไม่มีทางใดที่จะช่วยรักษาได้ มีแต่
ทรงแล้วก็ทรุด เวลาเราพูดท่านเข้าใจ แต่บางครั้งท่าน
พูดมาเราไม่เข้าใจ ฯลฯ อะไรต่าง ๆ ดังนี้ เป็นต้น ซึ่ง
สมุฏฐานก็มาจากการที่ไปทนทุกข์ทรมานบ้านแตกสาแหรก
ขาดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ นั้นเอง ด้วยท่านได้รับความชอกช้ำ
และถูกทำให้มีการกดคั้นมาก ร่างกายในวัยชราทรุดโทรม
ลง แต่อย่างไรก็ตาม จนกระทั่งก่อนจะถึงแก่กรรม คุณแม่

ก็ยังไม่เคยลืมคุณพ่อ คอยเรียกอยู่เรื่อย ๆ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๗ คุณแม่เกิดหมดสติไปเฉย ๆ ลูกตกใจมาก ตามคุณหมอมานา บุญคันผล มารักษา จึงตรวจพบว่าความดันของโลหิตขึ้นไปสูงมาก จนคุณหมอเกรงว่าเส้นเลือดอาจแตกในเวลาต่อไป เราจึงช่วยกันอุ้มคุณแม่ใส่รถคุณหมอมานา ๆ เอาไปโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ไปเจ็บอยู่ที่ตึกนวมินทร์ ๆ ๒๑ วัน แต่แล้วก็เคราะห์ดี พอพ้นก็หายวันหายคืนกลับบ้านได้ ทั้งนี้ก็ด้วยความเอาใจใส่ของบรรดานายแพทย์และนางพยาบาลที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ พอกลับมาบ้านคราวนี้ท่านเจ็บไปเลย ไม่พูดและไม่ยอมขึ้นรถ ซึ่งโดยปกติก่อนเจ็บชอบหนักหนาท่าจะนั่งรถไปเที่ยว ไปส่งและรับหลานที่โรงเรียนทุกเช้าเย็น จึงคิดเอาว่าที่ไม่ยอมขึ้นรถคงจะกลัวว่าขึ้นรถแล้วจะต้องไปอยู่โรงพยาบาลกระมัง ท่านจึงไม่ยอมออกไปเที่ยวไหน จนต่อมาเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๐๗ คุณแม่ออกมานั่งให้ตัดผม พอตัดเสร็จคนใช้มัวไปผสมน้ำจะสระผม ท่านก็เกิดจะลุกเดิน เนื่องจากเป็นคนว่องไว ทำอะไรรวดเร็วมาแต่สาว ๆ ครั้นถึงตอนนั้นสังขารเปลี่ยนแล้ว ลูกชั้นก็เซ แม้แต่ในขณะ

นั้นนั่งเผ้ากันอยู่หลายคนก็ยังลุกไปจับไม้กัน เพราะไม่ได้
คิดด้วยว่าท่านจะพรวดพรตลุกเดิน คุณแม่ก็เลยล้มลงไป
ฟาดกับหินพื้นบ้าน ศีรษะแตกเป็นแผลใหญ่ เลือดออก
มากจนเป็นลมฟุบไป หัวใจหยุดไป ๓ นาที เมื่อช่วยกัน
ปฐมพยาบาลจนฟื้นแล้ว ลูกก็ได้โทรศัพท์ติดต่อไปที่คุณ
หมอ นวรัตน์ ไกรฤกษ์ ผู้ที่เคารพรักคุณแม่เป็นอย่างยิ่ง
เล่าอาการให้ฟัง คุณหมอ นวรัตน์ ได้พาศัลยแพทย์ที่
โรงพยาบาลโรงงานยาสูบมาเย็บแผลให้รวม ๘ เข็ม เมื่อ
เสร็จจากเย็บ เพื่อมิให้กระเทือนอันอาจจะทำให้โลหิตออก
อีก ลูกได้หาพยาบาลพิเศษมาประจำอยู่ทั้งกลางวันกลาง
คืน ๑๕ วัน ท้ายตอนนั้นหมอบอกว่าสมองสะเทือนมาก
เสียโลหิตก็มาก และมีไข้ขึ้น ต้องเผ้ากันทั้งกลางวันกลาง
คืนจนเป็นปกติ จึงเลิกพยาบาลพิเศษ แล้วก็เพิ่มคนอยู่
ปรนนิบัติเป็น ๒ คน เพื่อให้ผลัดกันอยู่ การหายครั้งนี้รู้
สึกคุณแม่เพลียมาก เดินไม่ไหว และไม่ยอมรับประทาน
ยาเลย ไม่ว่ายามืดหรือยან้ำ ต้องใช้ยาฉีดไปทุกสิ่ง ไม่ว่า
จะแก้ไอแก้เสบ แก้ไข้ หรือยาบำรุง ถึงแม้จะเพลียแต่ตรวจ

หัวใจคุณแล้วก็ไม่ปรากฏว่าเป็นโรคอะไร ในขณะที่นั้นหัวใจปกติ ชั่วแต่เปลี่ยวอย่างคนแก่ธรรมดาเท่านั้น

การเจ็บครั้งสุดท้ายนี้เริ่มเป็นเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๐๙ ลูกลุกขึ้นแต่เช้า แต่งตัวลงมาจะไปในงานทำบุญคล้ายวันทิวงกตสมเด็จพะราชาปีตุลาฯ ผู้ที่มีพระคุณยิ่งของครอบครัวเรา ลูกแวะไปขอบคุณแม่อย่างธรรมดาทุกวัน พบว่าวันนี้คุณแม่นอนซึม ไม่ยอมไปห้องน้ำ จับตัวครู่สี่กว่าตัวร้อน จึงเอาปรอทมาวัด ใช้ขึ้นสูงถึง ๑๐๓.๔ องศาฟาเรนไฮต์ ลูกจัดการให้เช็ดตัว ก็ทราบว่ามีบวมที่เท้า และที่หน้าอกด้วย ลูกรีบโทรศัพท์ไปถึงพลอากาศตรี ตระกูล และคุณหมอสุทธิ ถาวรเวช ผู้เป็นญาติ ซึ่งในระยะนั้น คุณหมอตระกูล และคุณหมอสุทธิ มารักษาคุณพระเวชยันต์ ฯ ซึ่งย้ายมาพักที่บ้านเพราะขาเจ็บ ข้อเท้าไม่แข็งแรง ซึ่งถ้าคงอยู่ที่บ้านฝั่งธนบุรีก็เกรงจะล้มเวลาขึ้นเรือลงเรือ ในระหว่างมาพักที่บ้านลูกชั่วคราวนี้ ท่านก็เกิดมาป่วยเป็นโรคไตขึ้น คุณหมอตระกูล คุณหมอสุทธิ เป็นผู้รักษายู่ ครั้นคุณแม่มาเจ็บอีกคนก็เลยต้องขอให้คุณหมอตระกูลช่วยทำการรักษาด้วย นอกจากเราก็เป็นญาติ

กันแล้ว คุณหมอก็เคยรักษาคุณแม่มาแต่เก่าก่อน ตั้งแต่
ครั้งยังไม่มาอยู่บ้านบางกะปิ คุณหมอลงตรวจพบว่าคุณแม่
เป็นไข้หวัดใหญ่ และข้อร้ายที่สุดก็คือมีหัวใจรั่วด้วย การ
บวมก็เกิดเพราะหัวใจ ระยะต้นของหัวใจก็ไม่สม่ำเสมอ
คุณแม่จึงสั่งให้ระวังมาก ๆ ทั้งยังต้องระวังปอดบวมด้วย
ประจวบกลางสังหรณ์ พอเริ่มเจ็บได้ ๔ ถึง ๕ วันโรคก็ทรุด
ลงอย่างรวดเร็ว ทั้ง ๆ ที่ในระยะก่อนเจ็บสักสองเดือน
ท่านก็ยังแจ่มใสดี รับประทานได้ นอนดี เข้า ๆ เย็น ๆ
ประคองออกมานั่งเล่นกลางสนามก็นั่งได้นาน ๆ โดยไม่มี
อะไรผิดปกติ คุณหมอทั้งสองเตือนให้ลูกรู้ว่าท่านอาจปุบปับ
ไปเมื่อไรก็ได้ ด้วยระยะต้นของหัวใจไม่ดีเอามาก ๆ ทั้ง ๆ
ที่คุณหมอทั้งสองได้เข้ามาช่วยเราทันเวลาดังปาฏิหาริย์และ
ได้ทำการรักษาอย่างดีที่สุดทุกอย่าง ตลอดจนหยูกยาก็อย่าง
ดีที่สุดก็ตาม แต่ก็คงจะเป็นเวลากำหนดของท่านจริง ๆ
เราจึงไม่สามารถจะเอาตัวท่านไว้ได้ ลูกขอขอบคุณ ๆ หมอ
ตระกูลและคุณหมอชูลี เป็นอย่างยิ่งที่ได้ช่วยรักษาพยาบาล
อย่างเต็มใจ และให้ความสุขสบายแก่คุณแม่อย่างดีที่สุดใน
บั้นปลายชีวิตของคุณแม่ และขอขอบคุณ คุณวณา ปุณ-

ทะริก ที่ได้มาช่วยพยาบาลอยู่ตลอดเวลาจนถึงวาระสุดท้าย
ก่อนไม่สบายมาก คุณพี่เรื่องรอง ผู้เป็นบุตรของคุณพ่ออีก
ผู้หนึ่งก็ได้มาช่วยพยาบาลด้วย ลูกหลานและคนในบ้าน
ทุกคนก็มาผลัดเวรช่วยกัน โดยมีได้คิดแก่เหนื่อยยากโดย
พร้อมเพรียง ครั้นถึงวันอันตรงกับวันตายของคุณพ่อ คือ
วันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๐๙ ลูกก็ได้เลี้ยงพระที่เรือนที่คุณ
พ่อคุณแม่เคยอยู่แล้วยกเรือนนั้นถวายเป็นเสนาสนะของ
วัดแสงมณี ตำบลคลอง ๑๐ และคิดว่าพอถวายบ้านเสร็จ
แล้ว บ่าย ๆ จะเอาเงิน ๕,๐๐๐ บาท ซึ่งคุณนาค เทพ-
หัสติน ณ อรุณยา เรือไรมา ขอสำหรับเป็นทุนให้นักเรียน
ที่ขาดแคลนโรงเรียนบพิตรภิมุข ในฐานะที่คุณพ่อเป็น
นักเรียนเก่าไปให้ เราจึงรอที่จะให้ทุนนี้ในวันเสียชีวิตของคุณ
พ่อ พอเลี้ยงพระเสร็จลูกเข้าไปเรียนคุณแม่ว่าลูกได้ถวาย
เรือนแก่พระไปแล้ว อุทิศในวันเสียชีวิตของคุณพ่อและอุทิศ
ให้เจ้ากรรมนายเวรของคุณแม่ ๆ จะได้หายเจ็บโดยเร็ว ขอ
จงอนุโมทนาด้วย คุณแม่ยังรับคำว่า “จ๊ะ” แล้วดึงมือลูก
ไปจับ ยิ้มแย้มค้อยู่ แต่พอตกบ่ายคุณแม่ก็เกิดเป็นลม มี
อาการเหงื่อแตก ตัวเย็นซีด ซ้ำพจรและความดันโลหิตตก

ไปเฉย ๆ และก็เศษะบุญอีก คุณหมอกำลังเผื่ออยู่ จึงได้ช่วยไว้ได้ทันช่วงที่ และต่อจากนั้นมาก็ต้องให้ออกซิเจนทุกชั่วโมง ๆ ละ ๕ นาทีตลอดมา รับประทานอาหารไม่ได้ทางปากจึงต้องให้ทางเส้นเลือด คุณแม่เริ่มมีอาการทรุดหนักมากในวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๐๙ ความดันโลหิตตกและชีพจรตกหมด จะฉีดยาหรือให้กลูโคสก็ให้ไม่ได้ เพราะเส้นตีบ ถึงต้องผ่าเส้นเอาหลอดใส่เข้าไป ตอนที่ผ่าก็รู้สึกใจหายเพราะมีแต่โลหิตสีจาง ๆ เท่านั้น แต่ในขณะที่นั้นคุณแม่ก็ยังรู้สึกตัวดีอยู่ ใครมาก็ยิ้มตั้งจะทักกับทุกคน มองตาตามแล้วยิ้มแจ่มใส แต่ไม่พูด ทั้ง ๆ ที่ในระยะหลังนี้หากจะพูดก็คงพูดออกมารู้อะไร กังที่เคยพูดกับผู้ใกล้ชิดคนที่ท่านรักชอบ เวลาเขาเข้าไปทำอะไร ๆ ให้ว่า “ฉันทแย” เป็นการแสดงว่ารู้สึกตัวดี แม้จะมีบางครั้งเผลอ ๆ ไปบ้างคุณแม่ต้องทนทุกข์ทรมานมาก ก็เพราะทำหน้าที่ภรรยาและมารดาที่ดีตลอดมา ในยามที่ ไม่เจ็บไข้ ก็ทำประโยชน์ให้ญาติพี่น้องเพื่อนฝูง ครั้นมาถึงระยะสุดท้ายผลบุญจึงสนองให้คุณแม่ได้รับความสุขความสบาย ด้วยได้รับการรักษาพยาบาลอย่างดีที่สุด ซึ่งลูกคิดว่าคุณแม่คงจะได้มี

ความรู้สึกและเห็นในความเอาใจใส่ต่างๆนี้ ซึ่งเป็นกำลัง
ใจอันหนึ่งที่ทำให้คุณแม่แจ่มใสสดชื่นที่อยู่ตลอดเวลา แม้
จะอยู่ในชั้นครึ่งรู้สึกครึ่งไม่รู้สึกตัวบ้าง เป็นตอน ๆ ก็ตาม
คุณแม่มีอาการหนักจริง ๆ ในคืนวันที่ ๑๖ กรกฎาคม
๒๕๐๙ มีอาการทรุด หัวใจจะหยุด ชีพจรและความดัน
โลหิตตกอีก ตัวเย็นเท้าเย็น หน้าเขียว คุณหมอซึ่งค้างอยู่
ช่วยก็ได้จัดการให้ความอบอุ่น ฉีดยา นวดหัวใจ ผายปอด
จนฟื้นรู้สึกตัวขึ้นมาอีกแล้วก็หลับไปอย่างธรรมดา พวกเรา
ก็เฝ้ากันอยู่ตลอดรุ่ง ในระยะหนัก ๒ ถึง ๓ วันนั้นคุณหมอ
ทั้งสองนอนค้างเป็นเพื่อนอยู่ด้วย จึงนับว่าคุณแม่มีบุญ
จริง ๆ แม้จะได้ทรมาณในบางสิ่งมามากก็ตาม รุ่งขึ้นวันที่
๑๗ กรกฎาคม ๒๕๐๙ รู้สึกนัยน์ตาคุณแม่ขุ่นและไม่ใคร่
รู้สึกตัว พอตอน ๑๑ โมงเช้าก็เริ่มตัวเย็นซีด ชีพจรและ
ความดันโลหิตตกอีก แต่คราวนี้ไม่สามารถจะช่วยไว้ได้
คุณแม่จึงได้ถึงแก่กรรมไปด้วยความสงบเวลา ๑๓.๑๐ น.
ในท่ามกลางหมอพยาบาลลูกหลานและญาติพี่น้องที่ใกล้ชิด
เกือบแทบทุกคน พอท่านหมดลมแล้วเราก็ต้องช่วยกัน
ทำธุระเกี่ยวกับการตายแล้วจัดการอาบน้ำศพเป็นการภายใน

ในหมู่ญาติมิตรที่สนิทเท่าที่จะบอกกัน ถึงแม่ลูกจะเศร้าโศก
สักเพียงใด แต่เมื่อมาได้เห็นความพร้อมใจของญาติมิตรที่
ช่วยกันโดยไม่คิดแก่ความเหนื่อยยาก ก็รู้สึกประจุกยาหอม
ชโลมใจให้คลายความทุกข์ลงบ้าง ขอคุณแม่ได้โปรดรับ
ทราบในความจงรักภักดีของญาติพี่น้องลูกหลานมิตรสหาย
และบริวารที่ห้อมล้อมอยู่นั้นด้วย

การที่ลูกเชิญศพไปตั้ง ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ก็
เพราะตอนยังแข็งแรงอยู่ ทั้งคุณพ่อคุณแม่มีบันทึกไว้ว่า
ถ้าท่านตายขอให้เอาศพท่านไปตั้งวัดมกุฏฯ ไม่ให้บอกใคร
เวลารตนั้น ให้บอกกล่าวทางหนังสือพิมพ์ ไม่ให้ส่งบัตร
เชิญ ใครร้อยากไปก็ไปเอง ไม่เป็นการบังคับ ทั้งการส่ง
บัตรก็ยากที่จะส่งทั่ว อันจะทำให้คนที่ไม่ได้รับโอรส ฯลฯ
เมื่อคราวคุณพ่อ ลูกสืบบันทึกนี้สนิท มาพบในเมื่อได้ตั้ง
ศพที่บ้านเสียแล้ว คราวนี้พ่อกุณแม่เจ็บหนักรู้ว่าไม่มีทาง
หายแน่ ลูกได้ไปเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชเพื่อกราบทูลให้
ทรงทราบ เพราะท่านก็เป็นผู้หนึ่งที่ถือบันทึก เนื่องจาก
ท่านกับคุณพ่อรักชอบกันมาก และคุณพ่อก็เคารพท่านมา

นมนาน สมเด็จพระสังฆราชพรำศพมาตั้งที่วัด และอย่าลืม
บันทึกคุณพ่อ และประทานพระกรุณาของศาลาหน้าพระ-
วิหารไว้ให้ และพอกุณแม่สันทางวัดก็จัดให้ความสะดวก
ทุกอย่างโดยเรียบร้อย

คุณแม่ได้รับเกียรติยศโดยได้รับพระมหากรุณาธิคุณ
พระราชทานหีบทองประกอบศพตามชั้นตรา

คุณแม่เป็นคนมีบุญ แม้จะดับไปแล้วก็ได้รับแต่ทุก
สิ่งที่สวยงาม ตัวคุณแม่เองแม้ในตอนเจ็บก่อนจะดับสูญไป
คุณแก่ทรุดโทรม แต่พอหมดลม อายน้ำแห้งตัวแล้วคุณแม่
ดูงามอย่างประหลาด ผิวเป็นสีนวล หน้ายิ้ม ไม่มีอะไร
น่ากลัว ดูตังคนนอนนอมยิ้มหลับ แม้แต่ดอกไม้ที่ประดับ
ศพคุณแม่และกรอรูปกึ่งกงาม ทำให้ศพคุณแม่สดชื่นน่า
ดูมาก ทั้งนี้ก็ด้วยความกรุณาอารีของ คุณพระเศวตเศียรศิริ
ชัยอัครรักษ์ ซึ่งเป็นผู้มาช่วยทำดอกไม้ให้ตั้งแต่วันเสียนจน
ถึงวันบรรจุ ตลอดจนวันตั้งศพขอรับพระราชทานเพลิง
พระคุณอันน้ชาบซึ่งใจลูกยิ่งนัก จะไม่มีวันลืมเลย สมกับ
ที่คุณแม่เป็นคนรักดอกไม้ ชอบความเป็นระเบียบ ชอบ

สิ่งที่สะอาดงดงาม เมื่อคุณแม่สิ้นชีวิตไปแล้ว ศพของคุณแม่ก็ได้รับการตกแต่งอย่างงามที่สุด

ขณะที่ศพทั้งที่วัด บรรดาญาติมิตรลูกหลานและคนเก่าคนแก่ที่คุณแม่คุ้นเคย แม้ที่อยู่ต่างจังหวัด พอได้ข่าวจากหนังสือพิมพ์และวิทยุ ก็ได้ให้ความกรุณามาเคารพศพคุณแม่มากมาย จนลูกคาดไม่ถึง และได้มีผู้ที่คุ้นเคยรักชอบหลายคนมาร่วมทำบุญด้วย แม้แต่ฝนตกก็ยังอุตส่าห์มากันแน่นศาลาทูกคืน และในวันบรรจุ บังเอิญปลอดฝนทำให้ได้มีผู้ให้ความกรุณาในงานบรรจุศพอย่างมากมาย ทำให้ลูกตื่นตันใจและรู้สึกชื่นใจในไมตรีจิตเป็นล้นพ้น หากคุณแม่ทราบโดยญาณวิดีใดๆ ได้โปรดรับทราบไว้ด้วยว่า ลูกหลานพี่น้อง ญาติมิตรสหายและบริวาร เคารพรักและอาลัยคุณแม่ตลอดเวลา ขอให้คุณแม่ไปอยู่เป็นสุขในสัมปรายภพ ลูกหลานทุกคนคิดถึงคุณแม่ และจะพยายามทำตัวตามตัวอย่างอันดีของคุณแม่ที่ได้เคยกระทำมาแล้วในยามที่คุณแม่ยังมีสุขภาพดี คุณแม่โปรดอย่าได้ห่วงใยลูก ขอให้คุณแม่ได้ไปอยู่ร่วมกับคุณพ่อในโลกนั้น หากชาติ

หน้ามีจริง ของงบบันดาลให้ได้กลับมาเป็นพ่อแม่ลูกกันตั้ง
ภพนี้ด้วยเถิด

อนึ่ง ลูกขอขอบพระเดชพระคุณ พลตรี หม่อม
ทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ ไว้ในที่นี้ด้วยเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้อนุญาต
ให้ลูกได้พิมพ์หนังสือฉบับนี้เพื่อแจกในงานพระราชทาน
เพลิงศพคุณแม่ พร้อมทั้งยังได้กรุณาเขียนคำนำและให้
ตลอดจนบล็อกพิมพ์รูปและความสะดวกในการจัดพิมพ์ทุก
ประการ.

วิภาวดี อินทรอาจหา

ระลึกถึงคุณอา

เมื่อเล็ก ๆ ดิฉันอยู่กับคุณย่า ดิฉันเป็นลูกคุณย่า ต่อเมื่อคุณย่าสิ้นบุญแล้วดิฉันได้มาอยู่กับคุณอาที่บ้านของท่านที่นี่ดิฉันได้พบว่าคุณอาเป็นกุลสตรีที่มีโชคดียุ่หนึ่งในชีวิตของลูกผู้หญิง ท่านน่ารัก น่านิยมมาก คุณอาเป็นคนสมัยใหม่ รักสวยรักงาม มีรสนิยมสูง ท่านเป็นแม่บ้านดีของครอบครัว เป็นคนเจ้าระเบียบ รอบคอบ ไม่สุรุษสุราย ช่างทำกับข้าวของกินเก่ง ทั้งอาหารไทยและฝรั่งตลอดจนการช่างฝีมือต่าง ๆ ซึ่งดิฉันยังได้มรดกทำอะไรเป็นได้หลายอย่างจนทุกวันนี้

ยิ่งกว่านั้นท่านยังเป็นภรรยาที่ส่งเสริมศักดิ์ศรีของสามี ถึงจะเห็นได้ว่าในสมัยหนึ่ง ระหว่างที่คุณพ่อเป็นผู้บัญชาการที่เชียงใหม่ ท่านได้เป็นผู้นำฝ่ายในที่นำเลื่อมใส เป็นที่นิยมรักใคร่ในท่ามกลางชุมชนภรรยานายทหารทั้งหลาย เพราะด้วยความสำเร็จฉลาด ความรู้ความสามารถของท่านเอง เริ่มแต่บ้านที่สะอาดเป็นระเบียบ การแต่งกายที่ทันสมัย ช่างแก้ไขตัดแปลง และการวางตัวได้อย่าง

เหมาะสมในทุกโอกาส คุณอาเป็นนักกีฬาเทนนิสและแบดมินตัน เพราะสมัยนั้นเวลาเย็น ๆ ภรรยาขายทหารเขาไปสโมสร ลงสนามเล่นกีฬาประเภทนี้กันเป็นประจำ การชำนาญงานทางการต้อนรับแขก การประดิษฐ์และการครัวนับว่าเป็นเด่นอยู่ในสมัยนั้น จึงทำให้บ้านผู้บัญชาการเป็นสถานศึกษาย่อย ๆ ขึ้นโดยพฤตินัย ซึ่งเป็นที่จงใจให้บรรดาภรรยาขายทหารมีความเข้าใจกันดี มีความสามัคคีต่อกันยิ่งขึ้น อีกทั้งยังได้มีความรู้ เป็นประสบการณ์ที่ติดต่อกันไปเป็นส่วนมาก

อีกอย่างหนึ่งจากความกรุณาของคุณอาที่ดิฉันไม่ลืมคือเวลาปีใหม่ที่บ้านจะหอบของที่จำเป็นต้องใช้ตลอดปีมาให้ถึงห้องนอนเหมือนกับ “ซานตาครอส” ที่เด็ก ๆ ฝรั่งต้องคิดถึง ในห้องนั้นจะมีเครื่องผ้าต่าง ๆ นับแต่ผ้าตัดเสื้อชั้นใน เสื้อใส่ง่ายกับบ้าน ผ้านุ่งและเสื้อผ้าสำหรับใส่ไปเที่ยว และเมื่อถึงเวลาจ่ายเงินเดือนให้ลูกหลาน ท่านก็จะต้องสอดใส่ซองมาให้เรียบร้อย ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่สมควรและสมควรแก่การสรรเสริญ

เดี๋ยวนี้คุณอาได้จากไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับมาเห็น
หน้ากันอีก คิฉันขอภาวนาให้วิญญาณของท่านจงไปสู่
สุคติบนสรวงสวรรค์ด้วยเถิด.

เรื่องรอง เทพหัสดิน ณ อยุธยา

๔ ต.ก. ๒๕๐๕

ร.พ. สมเด็จพระปิ่นเกล้า

กิริยามารยาทและการใช้ถ้อยคำ ในราชสำนัก

โดยที่ข้าราชการในราชสำนักต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อ
พระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ และพระบรม
วงศานุวงศ์ จึงต้องเป็นผู้ที่มีกิริยามารยาทสุภาพเรียบร้อย
รู้จักมารยาทไทย เช่น การยืน เดิน หมอบ คลาน กราบ
ไหว้ ทำให้ถูกต้องตามระเบียบประเพณี ตลอดจนการใช้
ถ้อยคำ ต้องให้ถูกต้อง จึงขอแนะนำบางประการดังนี้:—

๑. กิริยามารยาท

โดยทั่วไปแล้ว ข้าราชการสำนักจะต้องเป็นผู้ที่มีกิริยา
มารยาทสุภาพเรียบร้อย ไม่ว่าจะในขณะเฝ้าฯ หรืออยู่ลำลอง
ในเขตพระราชฐาน โดยเฉพาะในขณะเฝ้าฯ กิริยามารยาท
ทุกอริยาบถต้องเป็นการถวายความเคารพ เช่น นั่งต้อง

ไม่นั่งเก้าอี้แขน ควรนั่งประสานมือ เมื่อเป็นเวลานาน ๆ อาจเปลี่ยนอิริยาบถโดยกลับตัว หรือนั่งลงศอก หรือหมอบก็ได้

การแต่งกายต้องสะอาด แต่งกายถูกต้อง เช่น แต่งเครื่องแบบก็ต้องมีส่วนของเครื่องแบบครบถ้วน ในพระราชฐานประทับแรมจะแต่งกายไว้ทุกข์ไม่ได้ เว้นแต่เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการไว้ทุกข์ในราชสำนัก

ต่อจากนี้จะได้แนะนำถึงการปฏิบัติในมารยาทไทยบางประการ

การนั่ง

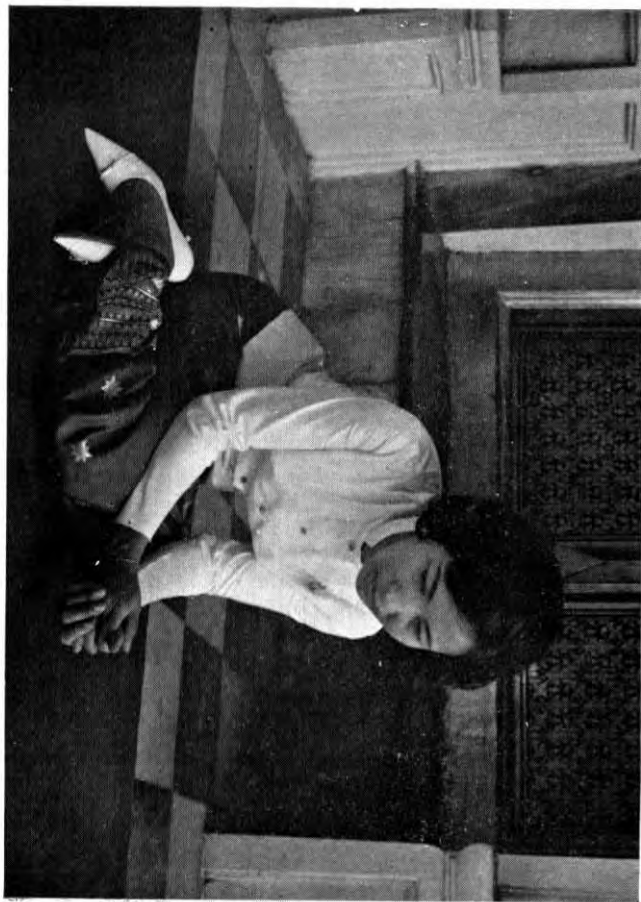
ในพระราชฐาน จะต้องนั่งด้วยอาการสำรวม ถ้านั่งบนเก้าอี้ ห้ามไขว่ห้างหรือยกแขนขึ้นพาดพนักเก้าอี้ ถ้านั่งกับพื้นห้ามนั่งยอง ๆ ชักสมาธิ ชันเข่า เขยียดขา หรือนอนหงายพาด

การนั่งพับเพียบ ถ้านั่งตามลำพังไม่ต้องเก็บปลายเท้าก็ได้ ถ้านั่งต่อหน้าผู้ใหญ่จะต้องนั่งเก็บเท้า และไม่ใช้พับเพียบเหยียดยาว ไม่นั่งเก้าอี้แขน

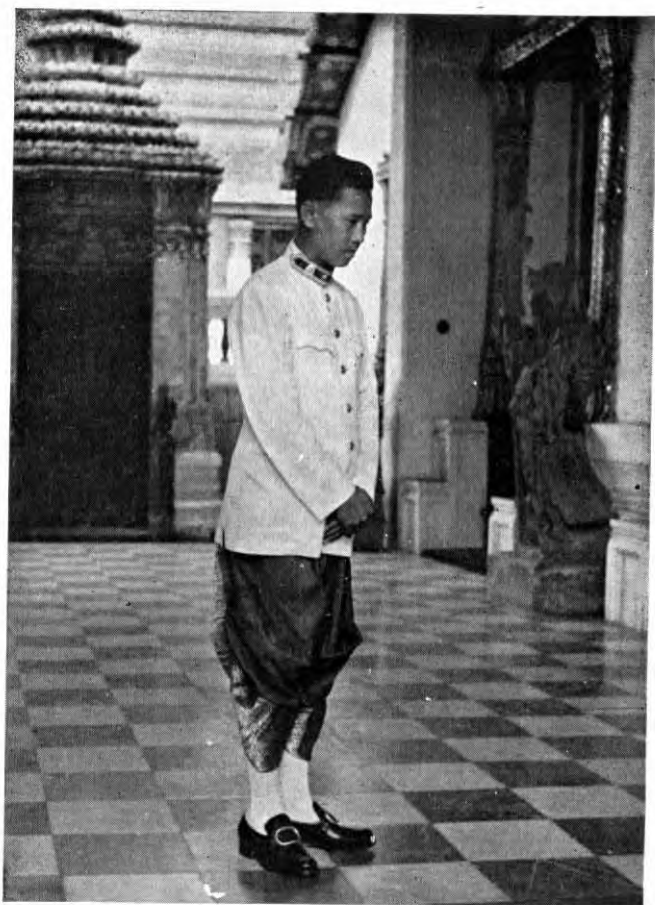
๖ ๒๕
นงเกออลงศอก

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ

ย่นหน้าผไทญ่

๕
ย่นเฉพาะพระพักตร์

การนั่งลงศอก ทำได้ทั้งเมื่อนั่งเก้าอี้ หรือนั่งกับพื้น
ในกรณีนั่งบนเก้าอี้ ให้นั่งน้อมตัวลงหน้าเงเล็กน้อย วาง
ส่วนแขนลงบนหน้าขา มือประสาน ถ้านั่งกับพื้นก็นั่ง
พับเพียบเก็บปลายเท้า วางส่วนแขนลงบนหน้าขา มือ
ประสาน

การยืน

ถ้าเป็นยืนตามลำพัง จะยืนอย่างไรก็ได้ แต่ให้เป็น
ในลักษณะสุขภาพ ถ้าเป็นการยืนเฉพาะพระพักตร์ หรือ
ต่อหน้าผู้ใหญ่อายุยืนตรง ขาชิด ปลายเท้าห่างกันเล็กน้อย
มือทั้งสองแนบข้าง หรือยืนตรงค้อมส่วนบนเล็กน้อย มือ
ประสานกัน อย่าเอามือไหล่หลัง กอดอก เท้าสะเอว
หรือเอามือล้วงกระเป๋าเสื้อ กระเป๋ากางเกง

การเดิน

เดินตามลำพัง เดินอย่างสุขภาพ หลังตรง ช่วงก้าว
ไม่ยาวหรือสั้นเกินควร และอย่าส่ายตัวหรือโยกศีรษะ การ
เดินกับผู้ใหญ่ให้เดินทางซ้าย ระดับต่ำกว่าผู้ใหญ่ ให้เดิน
ในลักษณะนอบน้อม ไม่เหมือนเดินตามลำพัง

การเดินทางตามเสด็จ ๆ ต้องเดินทางซ้ายหรือขวาของ
 กลุ่มผู้ตามเสด็จ ๆ ทั้งระยะให้ห่างพอสมควร ไม่พูดคุย เล่น
 หรือทักทายผู้อื่นตามระยะทาง หรือทำความเคารพผู้หนึ่ง
 ผู้ใด ถ้ามีหน้าที่ต้องปฏิบัติในการตามเสด็จ ๆ เช่นเมื่อ
 เสด็จ ๆ ทอดพระเนตรในงานออกร้าน ก็จะต้องมีข้าราชการ
 การตามเสด็จ ๆ ตามหน้าที่ เช่นรับของถวาย ให้เดินทาง
 เสด็จ ๆ ริมกลุ่ม อย่าเดินกลางกลุ่ม เพราะอาจมีพระบรม-
 วงศานวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ตามอยู่ในขบวนเสด็จ ๆ
 ด้วย เมื่อทรงหยุด ข้าราชการที่ตามเสด็จ ๆ ในหน้าที่ต้อง
 เลี้ยวไปยืนเสียข้างใดข้างหนึ่ง ระยะห่างพอที่จะเข้าปฏิบัติ
 หน้าที่ได้โดยรวดเร็ว ระวังอย่าให้เป็นการบังหน้าหรือ
 ยืนเคียงผู้ตามเสด็จ ๆ ชั้นผู้ใหญ่ได้

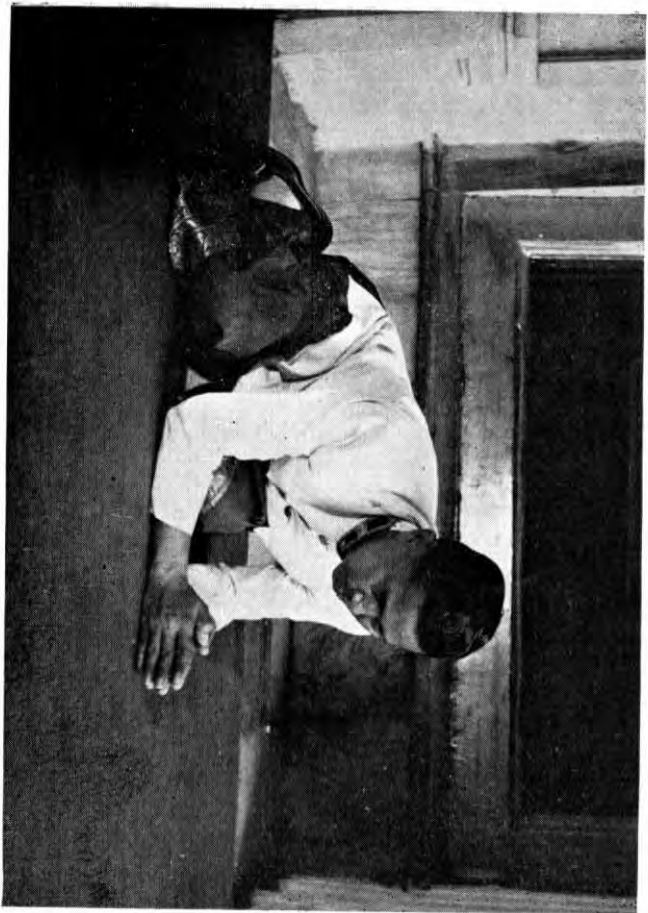
การหมอบ

ทำอริยาบถนั่งพับเพียบ เก็บปลายเท้า (คืองอปลาย
 เท้าข้างที่เหยียดยาวเข้ากับตัว) และหมอบลงไปให้เข้าข้าง
 ที่ยื่นออกอยู่ระหว่างแขนสองข้างซึ่งทอดราบกับพื้น มือ
 ประนม (ถ้าเป็นระยะเวลานานหรือไม่ใช้ในขณะกราบ

หมอมือประสาน

หมอบประนมมือ

บังคมทูล จะไม่ประนมมือ ใช้ประสานมือก็ได้) หน้าเงย
พองาม

เมื่อจะลุกขึ้นจากหมอบ ต้องยกส่วนสะโพกขึ้นก่อน
โดยยกค้ำองแขนทั้งสองลงบนพื้นแล้วยกตัวตาม

การคลาน

การคลานมีแบบต่างกัน เช่นคลานลงมือ คลานศอก
คลานยกของ สำหรับคลานศอกนั้น ในสมัยหลังนี้เนื่อง
ด้วยการแต่งกายได้เปลี่ยนแปลงมาก การคลานศอกจึงไม่
ค่อยได้ใช้เลย การคลานเมื่อไม่ได้ถือของคลานอย่างหนึ่ง
ถือของคลานอย่างหนึ่ง การคลานถือของหรือเชิญของ
ชายและหญิงคลานไม่เหมือนกัน สำหรับหญิงคลานถือ
ของมือเดียว และถือของสองมือ ก็ต้องคลานคนละแบบ
ถ้าคลานให้ถูกต้องแบบแผนแท้ ๆ ต้องคลานดังนี้

๑. **คลานลงมือ** ใช้ในกรณีคลานเมื่อไม่ได้ถือของ
แบบเดียวกันทั้งหญิงและชาย

(๑) นั่งคุกเข่าตัวตรง โนม้มตัวลงเอามือจกพื้น ท้อง
มือติดพื้น นิ้วชี้ค้ำัน ปลายเท้าตั้ง (๒) คลานโดยสืบเข่า

และสืบมือไปข้างหน้าสลับข้างกัน อย่าให้ส่วนหลังโค้ง และอย่าให้ท้องย้วยต่ำซึ่งจะทำให้สะโพกยก กลานตรง ๆ อย่าส่ายสะโพก (๓) กลานโดยให้ระยะห่างของมือและระยะห่างของเท้าเท่ากันตลอดทาง อย่าให้มือชิดกัน ให้ห่างกันเท่าระยะช่วงไหล่ (๔) อย่าก้มหน้า (๕) เวลา กลานดอยหลังก็เช่นเดียวกัน แต่ต้องมองข้างหน้าหลัง เพื่อระวังไม่ให้ชนคนชนของ

๒. กลานลงสอก ทำลักษณะเดียวกันกับการหมอบ แล้วกลานหน้าหรือดอยหลัง โดยให้ท้องแขนแนบราบกับพื้น

๓. กลานยกของ ถ้ายกของ ถือของกลาน จะต้อง กลานในแบบกลานยกของ หรือที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า “กลานโยยก” ยกของมือเดียวกลานแบบหนึ่ง ยกสองมือกลานอีกแบบหนึ่ง

การยกของกลานสำหรับผู้หญิง ถ้าเป็นของเล็กยกมือเดียว ของใหญ่ยกสองมือ แต่สำหรับผู้ชาย ตามประเพณีที่ยึดถือกันมาไม่ว่าของที่ จะยกหรือถือจะใหญ่หรือเล็ก เพียงใดจะต้องยกสองมือเสมอ

กลานยกของมือเดยว

๔
คลานยกของสองมือ

กลานยกของมือเดียว (เฉพาะหญิง) (๑) ถือของ
 ด้วยมือขวา แขนขวาตั้งฉากกับลำตัว (๒) ก้าวเข้าไป
 ไปข้างหน้าพร้อมกับลากขาอีกข้างหนึ่งตามไป (๓) มือ
 ซ้ายหยั่งมือแตะพื้น (คือจกพื้นแต่ปลายนิ้ว) (๔) เมื่อ
 ลากเข้าไปเสมอเข้าหน้าแล้ว จกเข้าทั้งสองลงกับพื้น
 พร้อมกัน (๕) ปลายเท้าหรือปลายรองเท้าต้องตั้งอยู่
 เสมอ

ระหว่างกลาน ให้ตัวตรง หน้าตรง และกลานให้
 สม่่าเสมอตลอดระยะทาง ไม่หยุดชะงักเป็นตอน ๆ

สำหรับชายในปัจจุบันนี้ไม่ได้ห้ามการยกของมือเดียว
 โดยเคร่งครัด การยกของหรือเชิญของในราชสำนัก
 สำหรับชายจึงควรอนุโลมกลานแบบหญิงอย่างข้างต้นนี้

กลานยกของสองมือ การกลานยกของสองมือชาย
 และหญิงทำแตกต่างกัน

ก. แบบชาย กลานเหมือนกลานเช่นในการแสดง
 โขนละคร (๑) ถือของสองมือในระดับหน้าท้อง แขน
 ตั้งฉาก ไม่กางศอก (๒) นั่งคุกเข่า (๓) ยกเข้าไป
 ข้างหน้า ตัวเฉียงพร้อมกับวาดเท้าอีกข้างหนึ่งไปหาเท้า

ของเข้าข้างที่ยกไป (๔) ปลายเท้าตั้ง ทำเช่นนี้สลับข้างกัน ระหว่างกลานลำตัวตั้งตรง ก่อนข้างยกออก เมื่อกลานถึงที่ตองหยุดให้ตรงไม่ใช่เฉียงตัว

ข้อควรระวังในการกลานยกของแบบนี้ก็คือ ไม่ให้ของที่ยกเฉียงไปตามตัวด้วย การที่จะไม่ให้ของที่ยกต้องเฉียงไปเฉียงมา ก็โดยอาศัยแขน เมื่อตัวเฉียงไปทางไหนก็ยึดแขนข้างเดียวกันให้ยาวออกไป แขนอีกข้างไม่ยึดของที่ยกนั้นก็จะอยู่ตรงไม่เฉียงไปเฉียงมา

ข. แบบหญิง (๑) ถือของสองมือ (๒) ยกเข้าข้างหนึ่งตั้ง (๓) ลากขาอีกข้างหนึ่งตาม (๔) เมื่อเข้าเสมอกันลดลงพร้อมกัน ให้เข้าที่ตั้งจุดพื้น เข้าของขาที่ลากมาอยู่สูงกว่าพื้นเล็กน้อย (๕) ยกเข้าข้างที่ไม่จุดพื้นไปข้างหน้าแล้วลากขาของเข้าที่ตั้งจุดพื้นตามไป แล้วทำเช่นข้างต้น ทำอย่างนี้สลับกันไปและให้สม่ำเสมอไม่หยุดชะงักเป็นตอน ๆ

การกลานไม่ว่าจะเป็นแบบใด ปลายเท้าหรือปลายรองเท้าจะต้องตั้งตรงเสมอ อย่ากลานโดยลากปลายเท้า

คลานยกของสองมือ

กรามบุคคต

การถวายความเคารพ

ทำได้ทั้งแบบสากลและแบบไทย แบบสากลคือถวาย
 คำนับโดยก้มศีรษะสำหรับชาย และแบบย่อเข่าที่เรียกว่า
 “ถอนสายบัว” สำหรับหญิง กับเมื่อสวมหมวก ก็ทำ
 วันทยหัตถ์ แบบไทยก็มี ไหว้ กราบ และถวายบังคม

การถวายความเคารพในราชสำนัก หรือในทิวโหรฐาน
 ควรเป็นกราบจะงตมกว่าแบบอื่น

การก้มศีรษะถวายคำนับนั้น ต้องระวังอย่าให้เป็น
 ผงกศีรษะ ให้ก้มศีรษะและส่วนไหล่ลงช้า ๆ ต่ำพอควร
 มือแนบข้างทั้งสองมือ แล้วยกศีรษะกลับตั้งตรงช้า ๆ
 เช่นเดียวกัน

การถวายความเคารพแบบย่อเข่า (“ถอนสายบัว”
 สำหรับหญิง) (๑) ยืนตรง (๒) ชักขาข้างใดข้างหนึ่ง
 ไปทางหลังโดยวาดปลายเท้าไปทางอีกด้านหนึ่งของขา
 ที่ยืน ทำพร้อมก้มย่อเข่าอีกข้างหนึ่งลงช้า ๆ (๓) เมื่อ
 จวนจะต่ำสุดให้ยกมือทั้งสองขึ้นวางประสานกันบนหน้าขา
 ข้างที่ย่อต่ำลง (ถ้าไม่ได้ถือของทั้ง ๒ มือ) (๔) ก้มศีรษะ

ต่ำลงเล็กน้อย (๕) เเงศียรชะขึ้นพร้อมกับชักขาข้างที่
ไขว้กลับที่เดิมและตั้งเข่าตรง

การไหว้ การไหว้นั้นต้องประนมมือทั้งสองให้นิ้วชิด
กัน แล้วยกมือขึ้นให้นิ้วหัวแม่มืออยู่ตรงสันจมูก ถ้าเป็น
การไหว้บุคคลที่ศักดิ์เสมอกันก็ไม่ต้องก้มศีรษะ ถ้าเป็น
การไหว้บุคคลที่มีอาวุโส ก็ก้มศีรษะลงสูงต่ำตามควรแก่
ศักดิ์ของผู้ที่ไหว้ อย่าไหว้ไปข้าง ๆ ต้องให้หน้าตรง
ไปทางผู้ที่จะไหว้เสมอ ถ้าไหว้พระต้องใช้นิ้วหัวแม่มือ
จรดกลางหน้าผาก การประนมมือ ให้ประนมอยู่ตรง
กลางส่วนอก นิ้วมือชิดกัน วางระดับมือให้ปลายนิ้วตรง
ขึ้นเบื้องบนขนานกับลำตัว อย่าให้ศอกทั้งสองข้างกางออก
ให้ศอกเอนไปข้างหลังพองาม

การกราบ ทำอิริยาบถหมอบ แล้วกราบลง ถ้ากราบ
บุคคลกราบโดยประนมมือตักก้มศีรษะลงบนมือส่วนที่ตั้ง
อ่ายกนิ้วหัวแม่มือขึ้นรับศีรษะ ซึ่งการกระทำเช่นนี้
โบราณท่านว่าขี้เกียจ กราบบุคคลกราบครั้งเดียว

การกราบพระหรือกราบพระพุทธรูป มือทั้งสองต้อง
คว่ำกับพื้น ไม่ใช่ตั้งสันมืออย่างกราบบุคคล และต้อง

ภรรยาพระ

การบำเพ็ญจากประดิมบุรี

กราบ ๓ ครั้ง กราบใต้ ๒ แบบ คือกราบธรรมดา หรือ
กราบแบบเบญจางคประดิษฐ์

การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ หมายถึงให้ส่วน
ของร่างกาย ๕ ส่วนจรดพื้น คือ หน้าผาก ๑ มือ ๒ เข้า ๒

(๑) นั่งคุกเข่าปลายเท้าตั้ง (๒) ยกมือขึ้นประนมใน
ท่าไหว้ ให้หัวแม่มือจรดกลางหน้าผาก (ลักษณะนี้ปลายนิ้ว
จะสูงกว่าศีรษะ) (๓) ก้มลงกราบโดยให้แขนทั้ง ๒ ข้าง
ลงพร้อมกัน มือทั้งสองคว่ำ วางห่างกันเล็กน้อยพอให้
หน้าผากจรดพื้นได้ อย่าให้ก้นยกสูง (๔) แล้วลุกขึ้น
นั่งในท่าคุกเข่า (๕) กราบลักษณะนี้ต่อไปจนครบ
๓ ครั้งแล้ว (๖) ไหว้โดยให้หัวแม่มือจรดกลางหน้า
ผากอีกครั้งหนึ่ง แล้วลงนั่งในท่าปกติ

การถวายบังคม การถวายบังคมเป็นการถวายความ
เคารพพระมหากษัตริย์และอัครมเหสีตามประเพณีไทย
ตั้งแต่สมัยโบราณจนปัจจุบัน กระทำได้ทั้งชายและหญิง
แต่โอกาสที่หญิงจะถวายบังคมมีน้อย โดยมากใช้วิธีกราบ

การถวายบังคมทำดังนี้ (๑) นั่งท่าคุกเข่า ยกอก
วางมือคว่ำลงบนหน้าขา (๒) ยกมือขึ้นประนมตรงระดับ

หน้าท้อง ให้ปลายมือลดต่ำลงเล็กน้อยแต่อย่าให้ถึงห้อย
 ยกปลายมือกลับขึ้นพร้อมกับโน้มตัวไปข้างหน้า และ
 ยกขึ้นจนนิ้วหัวแม่มือทั้งสองจรดหน้าผาก ถ้าตัวเฉพาะ
 เหนือเอวเอนไปทางหลัง ชายเอนมากกว่าหญิง หน้า
 เยกขึ้นให้ตาอยู่ในระดับหัวแม่มือ (๓) ลดมือลงพร้อมกับ
 โน้มตัวกลับไปข้างหน้าให้มือลงมาถึงระดับหน้าท้องปลาย
 มือต่ำ (๔) ยกปลายมือขึ้นในท่าประนม ปลายมือตั้ง
 พร้อมกับเลื่อนมือขึ้นสูงระดับอกและยกตัวขึ้นตรง ทำเช่น
 นี้ ๓ ครั้ง แล้วเปลี่ยนจากท่านี้ เป็นท่าหมอบ การถวาย
 บังคมพึงระวังอย่ายกกันขณะโน้มตัว ควรให้เคลื่อนไหว
 เฉพาะร่างกายส่วนบนตั้งแต่เหนือเอวขึ้นไปเท่านั้น

การถวายความเคารพ ควรพิจารณาในเรื่องระยะและ
 เวลา เช่น ถวายความเคารพเฉพาะพระพักตร์ หรือใน
 ระยะใกล้พระองค์พอสมควร เมื่อเสด็จพระราชดำเนิน
 ผ่านไปและถวายความเคารพแล้ว แล้วเสด็จ ฯ กลับผ่าน
 อีกเช่นนี้ ควรอยู่ในกิริยาที่แสดงความเคารพ ไม่ต้อง
 ถวายคำนับอีก ซึ่งเป็นการพรวดพราดไป

การเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

การเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท หรือเข้าเฝ้าฯ ถวาย
ของ รับพระราชทานของ ถ้าเป็นในพระราชฐานที่ประทับ
หรือในทึร์โหราน ควรใช้แบบไทย คือ กลาน - หมอบ -
กราบ

การเข้าเฝ้า ฯ

(๑) ถ้านั่งเฝ้าอยู่ เมื่อลุกขึ้นจากที่ถวายคำนับ
ถ้านั่งกับพนักกราบ

(๒) เดินเข้าไปในระยะพอควรแล้วเปลี่ยนเป็น
กลาน ถ้านั่งอยู่กับพนักก่อนแล้วก็กลานเข้าไปทีเดียว

(๓) เมื่อถึงระยะใกล้พอควร กราบ

(๔) หมอบ

เมื่อจะกลับ

(๑) กราบ

(๒) กลานถอยหลังมาระยะพอควร กราบ

(๓) เดินกลับที่ (ถ้าเดินนั่งอยู่กับพนักก็กลานกลับ
เข้าที่)

(๔) ก่อนจะนั่ง ถวายความเคารพก่อน (ถ้านั่งเก้าอี้ถวายคำนับ ถ้านั่งกับพื้น กราบ)

การเข้าเฝ้า ฯ เพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายของ

ของที่จะทูลเกล้า ฯ ถวายจะต้องวางบนพาน เว้นแต่ของที่จะวางบนพานไม่ได้ พานนั้นต้องมีล้น ไม่จำเป็นต้องมีผ้าปูบนพาน แต่จะใช้ผ้าหรือลูกไม้ตัดขนาดเท่าล้นพาน วางบนล้นพานก็ได้

(๑) เมื่อลุกจากที่ถวายความเคารพ (ถ้ากราบก็วางพานไว้ทางขวา ควรวางให้ล้นหน้าผู้ถวาย)

(๒) เดินเข้าไประยะพอควรแล้วเปลี่ยนเป็นนักษัตร

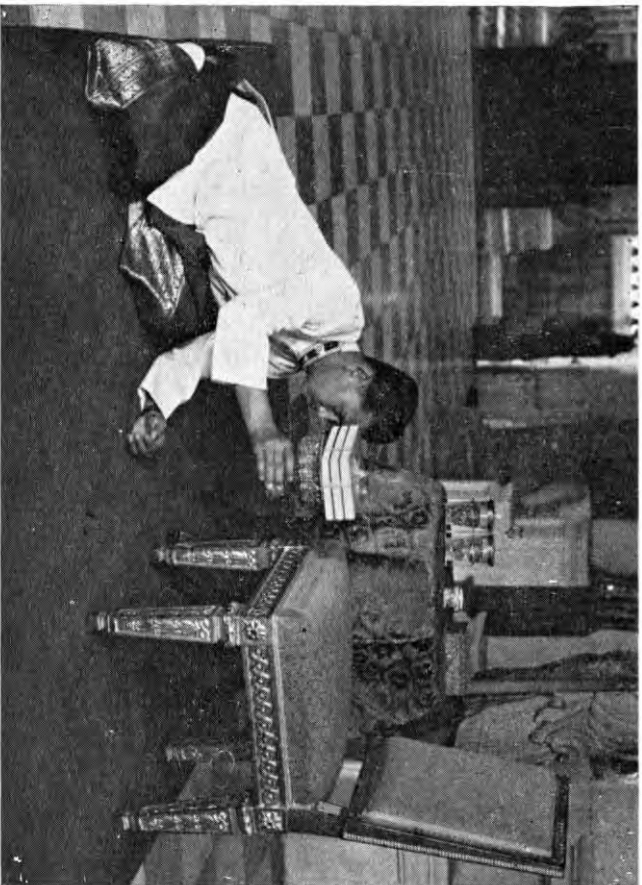
(๓) เมื่อถึงระยะใกล้พอควร วางพานของถวายลงข้างขวาแล้วกราบ

(๔) ถวายของ ถ้าเป็นของเล็ก ให้ถวายในท่าหมอบลงแขนซ้าย มือขวาจับคอปานยกขึ้นถวาย ถ้าเป็นของใหญ่ จับคอปานสองมือ น้อมตัวถวาย ถ้านั่งถวาย จะต้องจับพานสองมือถวายเสมอ

(๕) วางพานลงข้างขวา กราบ

ทูนเกล้าฯ ถวายของสองมือ

หมอบทนมเกล้าฯ ถวายของมอเดยว

รับของพระราชทานเพื่อนำไปมอบผู้เฒ่า

สมเด็จพระราชทานจอทองแด่สมเด็จพระ
เสด็จแทนคุณในเมื่อก่อน
การ

- (๖) คลานถอยหลังพอกวร กราบ
 (๗) เดินกลับเข้าที่ก่อนจะนั่ง ถวายความเคารพ

การเข้าเฝ้า ฯ เพื่อรับพระราชทานของ

ทำเช่นเดียวกับการเข้าเฝ้า ฯ เพื่อถวายของ ถ้ารับพระราชทานเอง ก็เข้ารับพระราชทานด้วยมือเปล่า ถ้ารับพระราชทานเพื่อนำไปมอบผู้อื่น ต้องรับพระราชทานด้วยพาน

ก่อนจะรับพระราชทาน ต้องทำ "เอางาน" ก่อน ถ้าเป็นของเล็กเมื่อเอางานแล้ว ก็แบ่มือขวารับพระราชทาน ถ้าเป็นของใหญ่ เมื่อทำเอางานแล้ว ช้อนมือขวาขึ้นพร้อมกับยกมือซ้ายขึ้นเพื่อรับพระราชทานของทั้งสองมือ

การรับของพระราชทานต้องรับใต้พระราชหัตถ์เสมอ และเมื่อรับแล้วต้องเชิญไว้โดยถือให้แขนตั้งฉากกับลำตัว ถ้ามือเดียวต้องเชิญด้วยมือขวา

การเข้าเฝ้า ฯ อย่าเดินหรือคลานให้ตรงกับที่ประทับ ควรให้เฉียงด้านใดด้านหนึ่ง เมื่อถึงที่ประทับแล้วจึงให้ตรงที่ประทับ

การทำ “เอางาน”

วิธีทำ “เอางาน” คือยกมือขวาขึ้นไปทางหน้าให้เฉียง จากตัวประมาณ ๔๕ องศา ปลายมือตรง นิ้วมือชี้ติง แล้ว กระตักปลายมือขึ้นแล้วกลับที่เดิมเร็ว ๆ ๑ ครั้ง ระว่างอย่า ให้ส่วนที่ยกขึ้นเลยข้อมือไป

เวลาทำเอางานเมื่อรับพระราชทานของ ไม่ใช่พอ กระตักมือขึ้นแล้วก็ข้อมือลงในลักษณะหงายมือเพื่อรับ ของพระราชทานที่เดียว ต้องลดปลายมือลงที่เดิมเสียก่อน แล้วจึงข้อมือหรือแบมือรับพระราชทาน

การทำเอางานไม่ใช่ทำแต่เฉพาะรับพระราชทานของ เมื่อทำกิจใด ๆ เฉพาะพระพักตร์ เช่น ถอนองค์เครื่องหรือ ปิดเปิดภาชนะองค์เครื่อง ต้องทำเอางาน แต่ถ้าทำกิจเช่น เดียวกันนั้นในที่อื่น ซึ่งไม่ใช่เฉพาะพระพักตร์ หรือเชิญ ของส่งต่อให้ผู้อื่นรับ ไม่ต้องเอางาน

การทำ “เอางาน” คือการแสดงความเคารพ ฉะนั้น ในการรับสิ่งของจากผู้ใด ผู้รับจะทำ “เอางาน” หรือไม่นั้น สุดแล้วแต่ฐานะของบุคคลระหว่างผู้ให้กับผู้รับ แต่ถ้า เป็นการรับพระราชทานหรือปฏิบัติส่งหนังสือเฉพาะ

พระพักตร์ เช่นถอนภาชนะองค์เครื่องจากที่ประทับ จะต้องทำเอางานเสมอ

การเข้าเฝ้า ฯ รับพระราชทานของที่เป็นทางราชการ เช่น รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์ ไม่ใช่กลานหมอบ และกราบ เมื่อถวายความเคารพแล้วเดินเข้าไปในระยะพอสสมควร ถวายความเคารพแล้วคุกเข่าซ้ายลงกับพื้น เข้าขวาตั้งตรง ใช้มือขวาทำเอางาน แล้วรับพระราชทานของ ลุกขึ้นถวายความเคารพ แล้วอย่าหันหลังกลับทันทีเป็นอันขาด ให้เดินถอยหลังออกมาระยะพอสสมควรเสียก่อน แล้วถวายความเคารพ

การเข้าเฝ้า ฯ ตามประเพณีต้องไม่สวมแว่นตาก็แว่นสีดำสนิท

การนั่งเฝ้า ฯ ในงานพระราชพิธี การนั่งเฝ้า ฯ ในงานพระราชพิธีนั้นทางสำนักพระราชวังได้จัดที่นั่งไว้เป็นส่วนเป็นสัดส่วน คือพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการทหาร ข้าราชการการเมือง และข้าราชการพลเรือน กับข้าราชการในราชสำนัก ฉะนั้น ผู้ที่เข้าเฝ้า ฯ ก็นั่งตามที่ที่ตน

สังกัด มีเจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังคอยนำให้นั่งอยู่ ถ้า
งานใดมีผู้แทนต่างประเทศเข้าร่วมด้วยก็มีที่นั่งสำหรับคณะ
ทูตจัดไว้ให้โดยเฉพาะ สำหรับการแต่งกายไปในงาน
พระราชพิธีนั้น ให้เป็นไปตามหมายกำหนดการของสำนัก
พระราชวัง เช่นเป็นงานเครื่องยศ หรือเต็มยศ ไว้ทุกข์
หรือไม่ไว้ทุกข์ ส่วนสายสะพายนั้นถ้าในหมายกำหนดการ
มิได้ระบุไว้ ก็สวมสายสะพายชั้นสูงสุดที่ได้รับพระราชทาน
ถ้าในหมายระบุตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ก็ต้องสวมสายสะพาย
ที่หมายระบุไว้ เช่นช้างเผือก หรือมงกุฎไทย แต่ถ้าระบุ
ตระกูลที่ตนมิได้รับพระราชทาน เช่น จุลจอมเกล้า จักรี
บรมราชวงศ์ หรืออนพรัตนราชวราภรณ์ หรือสายสะพายที่
สูงกว่าที่ตนได้รับพระราชทาน ก็ใช้สายสะพายสูงสุดที่
ได้รับพระราชทานไว้ การระบุสายสะพายตระกูลใดในงาน
อะไรนั้น สำนักพระราชวังกำหนดตามประเภทหรือการ
เกี่ยวข้องของงาน ชักตัวอย่างเช่น งานถวายผ้าพระกฐิน
ถือเกณฑ์วัดต้นเป็นวันกำหนดสายสะพาย วัดใดที่รัชกาล
ใดทรงสร้าง ก็มักจะระบุสายสะพายตระกูลที่รัชกาลนั้น ๆ
ทรงสร้างขึ้นไว้ เช่น กฐินวัดเบญจมบพิตร วัดนี้รัชกาล

รับพระราชทานของทางราชการ

การแต่งกายแบบ “ไทยเรอตัน”

ที่ ๕ ทรงสร้าง ก็หมายให้ผู้ที่ไปในงานสวมสายสะพาย มงกุฎไทย เพราะรัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างสายสะพายตระกูลนี้ ถ้าเป็นวักมกุฎกษัตริยาราม ซึ่งเป็นวงศ์ของรัชกาลที่ ๔ ก็ระบุให้สวมสายสะพายข้างเผือก เพราะสร้างในรัชกาลนี้เป็นต้น ฉะนั้น การแต่งกายในงานพระราชพิธี จึงต้องระวังในเรื่องการแต่งกายเป็นพิเศษ

ในสมัยปัจจุบัน สตรีไทยมีเครื่องแต่งกายตามพระราชนิยมของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ อาจจัดเป็น ๕ ชุด ได้ดังนี้ :-

ไทยเรือนต้น คือ ชุดไทยแบบจำลอง ใช้ผ้าฝ้ายหรือผ้าไหม มีลายริ้วตามขวาง หรือตามยาว หรือใช้ผ้าเกลี้ยงมีเชิง ตัวชั้นยาวจรดข้อเท้า บ้ายหน้า เสื้อใช้ผ้าสีตามริ้วหรือเชิง สีจะตัดกับชั้นหรือเป็นสีเดียวกันก็ได้ เสื้อคนละก่อนกับชั้น แขน ๓ ส่วน กว้างพอสบาย ผ่าอกคุม ๕ เม็ด คอกกลมตัน ๆ ไม่มีขอบตั้ง เหมาะสำหรับใช้แต่งไปในงานที่ไม่เป็นพิธี และต้องการความสบาย เช่น ไปในงานกุฐินต้น หรือเที่ยวเรือ เทียน้ำตก

ไทยจิตรลดา คือ ชุดไทยพิธีกลางวัน ใช้ผ้าไหม
เกลี้ยงมีเชิง หรือเป็นนยกดอกทั้งตัวก็ได้ ตัดแบบเสื้อ
คนละท่อนกับจีน ชี้นยาว บ้ายหน้าอย่างแบบลำลอง เสื้อ
แขนยาว ผ่าอก คอกกลมมีขอบต้งน้อยๆ ใช้ในงานที่ผู้ชาย
แต่งเต็มยศ เช่น รับประทานอาหารของประเทศที่มาเยือนเป็น
ทางการ ที่สนามบินตอนเมือง และพิธีสวนสนามในวัน
เฉลิมพระชนมพรรษา หญิงไม่ต้องประดับเครื่องราช-
อิสริยาภรณ์ แต่เนื้อผ้าควรสวยงามให้มากสมโอกาส

ไทยอมรินทร์ คือ ชุดไทยพิธีตอนค่ำ ใช้ผ้ายกไหม
ที่มีทองแกม หรือยกทองทั้งตัว เสื้อคนละท่อนกับจีน
แบบนอนโลมให้สำหรับผู้ที่ไม่ประสงค์คาดเข็มขัด ถ้าเป็น
ผู้มีอายุ จะใช้คอกกลมกว้างๆ ไม่มีขอบต้ง และแขน
๓ ส่วนก็ได้ ความสวยงามอยู่ที่เนื้อผ้าและเครื่องประดับ
ที่จะใช้ให้เหมาะสมกับงานเลี้ยงรับรอง หรือไปตุลฉคร
ตอนค่ำ

ไทยบรมพิมาน คือ ชุดไทยพิธีตอนค่ำที่ใช้เข็มขัด
ใช้ผ้ายกไหมหรือยกทอง มีเชิงหรือยกทั้งตัวก็ได้ ตัดแบบ
ติดกัน ชี้นก็จับยกข้างหน้าและมีชายพก ใช้เข็มขัดไทย

สมบัติห้องสมุดรัชกาล

การแต่งกายแบบ “ไทยจิตรลดา”

การแต่งกายแบบ “ไทยอมรินทร์”

การแต่งกายแบบ “ไทยจักรี”

ภาค ตัวเสื้อแขนยาว คอกลมมีขอบตึง ผ่าด้านหลัง หรือ
 ด้านหน้าก็ได้ ผ้าจีบยาวจรดข้อเท้า แบบนี้เหมาะสำหรับ
 ผู้มีรูปร่างสูงบาง สำหรับใช้ในงานเต็มยศ และครึ่งยศ
 เช่น งานอุทยานสโมสร หรืองานพระราชทานเลี้ยงอาหาร
 ค่ำอย่างเป็นทางการในคืนที่มีอากาศเย็น เครื่องประดับ
 สวยงามตามสมควร

ไทยจักรี คือ ชุดไทยสไบ ใช้ผ้าฝ้ายมีเชิงหรือยก
 ทั้งตัว ซึ่งมีจีบยกข้างหน้า มีชายพก ใช้เข็มขัดไทยคาด
 ท่อนบนเป็นสไบ จะเย็บให้ติดกับชั้นเป็นท่อนเดียวกัน
 หรือจะมีผ้าสไบห่มต่างหากก็ได้ เปิดบ่าข้างหนึ่ง ชายสไบ
 กลมใหญ่ ทั้งชายด้านหลังยาวตามที่เห็นสมควร ความ
 สวยงามอยู่ที่เนื้อผ้า การเย็บและรูปทรงของผู้สวม เครื่อง
 ประดับประดับได้งดงามสมโอกาสในเวลาค่ำคืน

การใช้ด้อยคำ

บรรดาด้อยคำที่จะใช้ในการกราบบังคมทูลพระกรุณา
 จะเรียกว่าเป็นภาษาราชการภาษาหนึ่งก็ได้ เพราะเป็น
 ระเบียบด้อยคำสำนวนอันประณีตไพเราะ เกี่ยวข้องด้วย

การแต่งกายแบบ “ไทยบรมพิมาน”

ยศบรรดาศักดิ์ประการหนึ่ง หลีกเลี้ยงด้วยคำสำนวนซึ่งจะเห็นว่าหยาบประการหนึ่ง ฉะนั้นการใช้ด้วยคำจึงต้องระมัดระวังให้ถูกต้อง อย่าได้ถือเอาความง่ายความสะดวก กิริยาต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรงกระทำ เมื่อจะกล่าวถึงจะต้องใช้ราชาศัพท์เสมอ อย่าพูดโดยนึกว่าพูดกันเอง หรือจะให้เร็วจึงใช้คำธรรมดาเป็นอันขาด

คำกริยาที่เป็นราชาศัพท์ทุกคำอย่าใช้คำ “ทรง” นำหน้า เช่น “ทรงเสด็จ” ใช้ไม่ได้ เพราะเสด็จเป็นราชาศัพท์อยู่แล้ว ไม่ต้องใช้ทรงนำหน้า “ทรงถือ” ใช้ได้ เพราะถือไม่ใช่คำกริยาที่เป็นราชาศัพท์

การใช้คำว่า “พระราช” หรือ “พระ” นำหน้าคำนาม เช่น พระราชหัตถ์หรือพระหัตถ์ ให้ถือหลักว่าสำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระบรมราชินี ต้องใช้ “พระราช” นำเสมอ เช่น พระราชหัตถ์เลขา พระราชโทรเลข ถ้าพระราชวงศ์ที่ทรงฐานันดรศักดิ์มี “พระ” นำหน้า เช่น พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า ราชาศัพท์ก็ใช้ “พระ” นำหน้าคำ เช่น

เป็นบรรดาศักดิ์ของผู้ที่อยู่ในราชสกุล เช่น หม่อมสนิท-
วงศ์เสนีย์, หม่อมทิววงศ์ถวัลย์ศักดิ์ อย่างหนึ่ง และภริยา
ของหม่อมเจ้า พระองค์เจ้า อย่างหนึ่ง ต้องเรียกว่าหม่อม
ราชวงศ์ศึกฤทธิ์ หม่อมหลวงขาบ ถ้าจะเรียกเป็นการ
ลำลอง สำหรับหม่อมราชวงศ์ชาย เรียก “คุณชาย”
หม่อมราชวงศ์หญิง เรียก “คุณหญิง” หม่อมหลวงหญิง
และชายเรียก “คุณ” ได้ แต่ไม่สมควรใช้เมื่อกราบ
บังคมทูล ต้องใช้ฐานันดรศักดิ์เต็มเสมอ คำว่า “คุณ”
นอกจากเป็นการเรียกแทนหม่อมหลวงแล้ว ยังเป็นคำนำ
หน้านามนางสนองพระโอษฐ์ นางพระกำนัล และสตรี
บรรดาศักดิ์ อีกด้วย เช่น คุณสุภัทรา คุณอนินทิตา
 เป็นต้น ผู้ไม่มีฐานันดรศักดิ์ก็ต้องเรียกนาม โดยมีคำว่า
นาย, นางสาว, นาง, เด็กชาย, เด็กหญิง นำ

สำหรับหม่อม (ภริยา) ของพระราชวงศ์ ถ้าไม่มี
ฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ เรียกว่า หม่อม ถ้าจะระบุ
นามและนามสกุล นามสกุลของหม่อมเปลี่ยนเป็นราชสกุล
และมีคำว่า “ณ อยุธยา” ต่อท้าย เช่น หม่อมเจ้าชุม-
ปกบุตร ชุมพล และหม่อมสมจิตร ชุมพล ณ อยุธยา ถ้า

มีฐานันดรศักดิ์ก็เรียกตามฐานันดรศักดิ์นั้น ๆ เช่น หม่อม
 ของหม่อมเจ้าจรจบกิติคุณ กิติยากร เป็นหม่อมราชวงศ์
 ก็คงเรียกตามฐานันดรศักดิ์เดิม เว้นแต่ราชสกุลเปลี่ยน
 ตามราชสกุลของสามี เช่น หม่อมเจ้าจรจบกิติคุณ และ
 หม่อมราชวงศ์วิจิตร โฉม กิติยากร, หม่อมเจ้าภีศเดช
 และหม่อมราชวงศ์อัษฎาวุธ รัชนี้ เป็นต้น แต่ถ้ามี
 ฐานันดรศักดิ์ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปไม่เรียกหม่อม เรียกว่า
 “ชายา” หรือ “พระชายา” การที่จะเรียก “ชายา”
 หรือ “พระชายา” นั้น ถ้าเป็นหม่อมเจ้าก็เรียกว่า ชายา
 ถ้าเป็นพระองค์เจ้าขึ้นไปเรียกว่า “พระชายา”

สตรีบรรดาศักดิ์ที่ไม่ใช่ผู้มีฐานันดรศักดิ์แห่งพระราช-
 วงศ์ ถ้าได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้า
 ตั้งแต่ชั้นทศิยจุลจอมเกล้าพิเศษขึ้นไป ให้เรียกว่า “ท่าน
 ผู้หญิง” ต่ำกว่านั้นเรียกว่า “คุณหญิง” แต่ถ้าเป็นผู้ที่
 ยังไม่ได้สมรสก็เรียกว่า “คุณ” เช่น คุณเพ็ญ เวชบุล
 เป็นต้น

ตามธรรมเนียมจะพูดกับผู้ใด เรื่อย่อมต้องพูดอย่างใด
 ให้เขาทราบก่อนว่า เราพูดกับเขา มิฉะนั้นเขาอาจ

ไม่สนใจฟังหรือเข้าใจว่าพูดกับผู้อื่น เมื่อพูดจบจะต้องมีวิธีพูดอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ผู้ฟังรู้ว่าเราพูดสิ้นเรื่องแล้ว มิฉะนั้นผู้ฟังก็ต้องเงี่ยหูฟังอยู่เรื่อยไป การกราบบังคมทูลพระกรุณา ก็เช่นเดียวกัน จะต้องมีการขึ้นต้นและลงท้าย

เมื่อจะกราบบังคมทูลขึ้นเอง ถวายความเคารพแล้วขึ้นต้นคำกราบบังคมทูลว่า “ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม” แล้วจึงกราบบังคมทูลเรื่องราวต่อไป

การกราบบังคมทูลพระกรุณาโดยขึ้นต้นด้วยคำขอเดชะ ฯลฯ นี้ ควรใช้เฉพาะเมื่อกราบบังคมทูลเป็นทางการ เช่น กราบบังคมทูลเบิก เป็นต้น แต่ถ้าเป็นการกราบบังคมทูลในพระราชฐานตามธรรมดา ก็ไม่ต้องใช้คำขึ้นต้นดังกล่าวนี้

คำขึ้นต้นนี้ไม่มีคำว่า “ใต้” นำหน้าฝ่าละอองธุลีพระบาท คำ “ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท” นั้นใช้เฉพาะคำสรรพนามบุรุษที่ ๒ คือแทนคำว่า “ท่าน” เท่านั้น

คำรับในคำกราบบังคมทูลใช้ว่า “พระพุทธเจ้าข้า”
ซึ่งย่อจาก “พระพุทธเจ้าข้าขอรับรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม”

คำลงท้ายใช้ “ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ”
แล้วถวายความเคารพ ซึ่งแสดงว่าสิ้นกระเสความ

คำรับเมื่อมีกระเสพระราชดำรัสเรียก ใช้ว่า “พระ-
พุทธเจ้าข้า”

คำปฏิเสธ (คือเปล่า) ใช้ว่า “หามิได้ด้วยเกล้าด้วย
กระหม่อม”

ถ้าจะกราบบังคมทูลถึงความสะดวกสบายหรือความ
รอดพ้นอันตรายของตน ใช้ว่า “เดชะพระบารมีปกเกล้า
ปกกระหม่อม” แล้วจึงกราบบังคมทูลความต่อไป

หากจำเป็นต้องกราบบังคมทูลถึงข้อความที่หยาบหรือ
น่าเกลียด ให้ใช้คำนำว่า “ไม่ควรจะกราบบังคมทูล
พระกรุณา” แล้วจึงกราบบังคมทูลต่อไป

ถ้าจะกราบบังคมทูลถึงการที่ได้ทำผิดพลาด หรือทำ
ในสิ่งไม่ควรทำลงไป ใช้คำนำว่า “พระราชอาญาไม่พัน
เกล้าพ้นกระหม่อม”

ถ้าจะกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระมหากรุณาใช้
 คำนำว่า “ขอพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม”

ถ้ากราบบังคมทูลซึ่งเป็นการขอบพระเดชพระคุณใช้
 ว่า “พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อม” หรือ
 “พระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม”

ถ้ากราบบังคมทูลเป็นความกลาง ๆ เพื่อจะได้ทรง
 เลือกลงท้ายว่า “การจะควรมีควรประการใดสุดแล้วแต่
 จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม”

ถ้าจะกราบบังคมทูลตามความเห็นของตนใช้ว่า “เห็น
 ค้ำยเกล้าค้ำยกระหม่อม” ถ้าเป็นเพียงการคาดคะเน ใช้ว่า
 “กิตติ์ยเกล้าค้ำยกระหม่อม”

ถ้ากราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตใช้คำนำว่า
 “ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต”

ถ้าจะกราบบังคมทูลถึงสิ่งที่ได้ทราบมา ใช้ว่า “ทราบ
 เกล้่าทราบกระหม่อมว่า.....”

ถ้ากราบบังคมทูลถึงการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดถวาย ใช้ว่า
 “สนองพระมหากรุณาธิคุณ”

ถ้าจะขอพระราชทานโอกาสทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดใช้ว่า “ขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส”

คำที่เป็น “คำสั่ง” “คำพูด” “ความคำริ” สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใช้ว่า “พระบรมราชโองการ” “กระแสพระราชดำรัส” หรือ “พระราชกระแส” “กระแสพระราชดำริ” สำหรับสมเด็จพระบรมราชินีใช้เช่นเดียวกัน เว้นแต่คำสั่งใช้ว่า “พระราชเสาวนีย์” (พระบรมราชโองการนั้นใช้ในเมื่อทรงรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว)

สำหรับคำ “บรม” ซึ่งใช้นำหน้านั้น ใช้สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น พระปรมาภิไธย พระบรมราชาโชวาท ถ้าใช้สำหรับสมเด็จพระบรมราชินี ไม่ใช้คำว่า “บรม” เช่น พระนามาภิไธย พระราชาโชวาท

นอกจากนี้มีการใช้ถ้อยคำบางคำ ควรใช้ให้ถูกต้อง เช่น “กิน” ใช้ “รับพระราชทานอาหาร”

คำว่า “ใส่” ใช้ได้แต่กับคำที่เป็นสิ่งที่ไม่มรูปร่าง เช่น ใส่ใจ, ใส่ความ, เอาใจใส่ ถ้าเป็นสิ่งมีรูปร่างใช้ไม่ได้ เช่น ใส่เสื้อ, ใส่หมวก, ใส่รองเท้า, ใส่ตุ้ม, ใส่จาน, ฯลฯ

ใช้ไม่ได้ ต้องใช้สวมเสื้อ, สวมหมวก, สวมรองเท้า, ชักตุ้ม, วางในจาน เป็นต้น

คำว่า “ทูนเกล้าทูนกระหม่อมถวาย” ใ้กับของเล็ก คือของที่อาจทูนเกล้าได้จริง ๆ เช่น ทูนเกล้า ๆ ถวาย ปากกา ฯลฯ ถ้าเป็นของใหญ่ เช่น รถยนต์ ใช้ “น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวาย” หรือใช้ถวายเฉย ๆ เช่น ถวายที่ดิน

มีคำที่ใช้ผิดกันอยู่เสมอ คือ

เมื่อจะกล่าวถึงการกระทำเฉพาะพระพักตร์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือสมเด็จพระบรมราชินี มักจะใช้กันว่า “หน้าพระพักตร์” เช่น แสดงกระบังกระบอง หน้าพระพักตร์ เป็นต้น ทั้งนี้ผิด ต้องใช้ว่า “หน้าที่นั่ง” หรือ “เฉพาะพระพักตร์”

ราชาศัพท์ของคำว่า “บอก” บางทีใช้ว่า “กราบถวายบังคมทูล” ที่ถูกต้องใช้ว่ากราบบังคมทูล ถ้าจะหมายถึงรายงานถวายก็ควรใช้ว่า กราบบังคมทูลถวายรายงาน

คำว่าขอบใจ ถ้าจะกล่าวว่าเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขอบใจ ก็ใช้ว่าทรงขอบใจ หรือพระราชทาน

พระราชกระแสนชอบใจ ไม่ใช่ชอบพระทัย เว้นแต่ผู้ที่
ทรงชอบใจ เป็นพระราชวงศ์ จึงใช้คำว่าชอบพระทัย เช่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราช-
กระแสนชอบใจประชาชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสชอบ
พระทัยพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

คำขานคำรับ

๑. เมื่อจะกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระ
เจ้าลูกเธอ อย่าใช้สรรพนามหรือคุณศัพท์อื่นใด ให้
ใช้ว่า

- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พระเจ้าอยู่หัว
- สมเด็จพระบรมราชินี
- สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ หรือ ทูลกระหม่อมฟ้าชาย
- สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ หรือ ทูลกระหม่อมฟ้าหญิง

๒. สรรพนามบุรุษที่ ๑ (คือคำว่า “ฉัน—ข้าพเจ้า”)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ข้าพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระบรมราชินี	ข้าพระพุทธเจ้า
สมเด็จพระราชชนนี	ข้าพระพุทธเจ้า
พระราชโอรสหรือพระราชธิดา	ข้าพระพุทธเจ้า
ชั้นพระเจ้าวรวงศ์เธอ	
หรือพระวรวงศ์เธอที่ทรงกรม	เกล้ากระหม่อม
พระราชวงศ์อื่นนอกจากข้างต้น	กระหม่อม

๓. สรรพนามบุรุษที่ ๒ (คือคำว่า “ท่าน”)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
สมเด็จพระบรมราชินี	ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
สมเด็จพระราชชนนี	ใต้ฝ่าพระบาท
พระราชโอรสพระราชธิดา	ใต้ฝ่าพระบาท
พระราชวงศ์นอกจากนั้น	ฝ่าพระบาท

๔. คำรับ (ครับ-ค่ะ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	พระพุทธเจ้าข้า	(ย่อ
	จาก	พระพุทธเจ้าข้า
	ขอรับ	รับใส่เกล้าใส่
		กระหม่อม)

สมเด็จพระบรมราชินี	พระพุทธเจ้าข้า
สมเด็จพระราชชนนี	พะยะค่ะ
พระราชโอรสพระราชธิดา	พะยะค่ะ

(คำว่าพะยะค่ะ นี้ไม่มีความหมาย เข้าใจว่าจะเพี้ยนมาจากคำว่าพระพุทธเจ้าข้า)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ หรือ	
พระวรวงศ์เธอที่ทรงกรม	เกล้ากระหม่อม
พระราชวงศ์นอกจากนั้น	กระหม่อม

(สำหรับสตรี หากเป็นการกราบบังคมทูลภายในจะใช้คำรับว่า “เพคะ” ก็ได้)

นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้ว ขอเตือนในการกราบบังคมทูลพระกรุณาอีกบางประการ คือ ต้องกราบบังคมทูลให้ชัดเจน ระวังตัวแม้แต่การออกเสียงตัว “ร” หรือ “ล” และต้องระวังกิริยา อย่าทำกิริยาใดๆ ประกอบคำกราบบังคมทูล เช่นยกมือหรือทำกิริยาอันไม่สมควร เช่น พยักหน้า หลับตา หรือเลิกคิ้ว เป็นต้น.

หน้าว่าง

ราชาศัพท์

ร่างกาย

หัว	พระเจ้า (พระมหากษัตริย์)
หัว	พระเศียร (พระราชวงศ์)
	หัวคนธรรมดาสามัญ เรียกว่า ศีรษะ
ผม	เส้นพระเจ้า (พระมหากษัตริย์)
	บางที่ใช้พระเจ้าเฉย ๆ ก็มี
ผม	พระเกศา, พระเกศ, พระศก
ไรผม	ไรพระเกศา
จุก	พระโมลี, พระเมาลี
ไรจุก, ไรผม	พระจุไร
หน้าผาก	พระนลาฏ
คิ้ว	พระขนง, พระภมู
ขนระหว่างคิ้ว	พระอุณาโลม
คางตา	พระเนตร, พระนयนะ, พระจักษุ

ขอบตา	ขอบพระเนตร
หลังตา	หลังพระเนตร
จมูก	พระนาसा, พระนาสิก
ช่องจมูก	ช่องพระนาสิก
แก้ม	พระปราง
กระพุ้งแก้ม	พระกำไบล
หนวด	พระมัสสุ
เครา	พระทาสฺริกะ, พระทาสฺมิกะ
ปาก, ริมฝีปาก	พระโอษฐ์
ฟัน	พระทนต์
ไรฟัน	ไรพระทนต์
เขี้ยว	พระทาสฺรุสะ, พระทาสฺมะ
ลิ้น	พระชีวหา
ต้นลิ้น (ลิ้นไก่)	มูลพระชีวหา
คาง	พระหนุ (อ่าน หนุ)
ขากรรไกร	คันทพระหนุ
หู, ไบหู	พระกรรณ
ช่องหู	พระโสศ, ช่องพระกรรณ

ดวงหน้า	พระพักตร์
คอ	พระคอ
ไหปลาร้า	พระรอกขวัญ
บ่า, ไหล่	พระอังสา
จะงอยบ่า	พระอังสกุฎ
ต้นแขน (ตั้งแต่ไหล่ ลงไปถึงข้อศอก)	พระพาหา, พระพาหุ
ปลายแขน (ตั้งแต่ข้อ ศอกลงไปถึงข้อมือ)	พระกร
ข้อศอก	พระกัปประ (อ่าณ กัปประระ), พระกโบริระ
มือ	พระหัตถ์
ข้อมือ	ข้อพระกร, ข้อพระหัตถ์
ฝ่ามือ	ฝ่าพระหัตถ์
นิ้วมือ	พระองคุลี, นิ้วพระหัตถ์
นิ้วหัวแม่มือ	พระอังคุฐ
นิ้ว ^๕	พระคัมภี
นิ้วกลาง ^๕	พระมัชฌิมา

นีนาง	พระอนามิกา
นีนก้อย	พระกนิษฐา
เล็บ	พระนขา
อก	พระอุระ, พระทรวง
นม	พระถัน, พระเต้า
รักแร้	พระกัจฉะ, หว่างพระพาหา
ท้อง	พระอุทร
สะตือ	พระนาภี
สะเอว	พระกฤษฎี, บั้นพระองค์
สีข้าง	พระปรัศว์
หลัง	พระปฤษฎางค์, พระขนอง
ตะโพก	พระโสณ
ที่นั่งทับ, ก้น	พระที่นั่ง
อูจจาระ	พระบังคนหนัก
ปัสสาวะ	พระบังคนเบา
ต้นขา	พระอู
ขา, ตัก	พระเพลา
เข่า	พระขาน

แซ้ง	พระขงฆ์
น้อง	หลังพระขงฆ์
ตาตุ่ม	พระโคปผกะ
เท้า	พระบาท
ข้อเท้า	ข้อพระบาท
หลังเท้า	หลังพระบาท
ฝ่าเท้า	ฝ่าพระบาท
สันเท้า	พระปราชณี
ผิวกาย	พระฉวี
เงา	พระฉายา
ขน	พระโลมา
ผิวหนัง	พระราศี
เนื้อ	พระมังสา
หนัง	พระตจะ
สี	พระอสา
ไผ่, ไข่แมลงวัน	พระบีฬกะ
หัวใจ	พระหทัย, พระกมล
ปอด	พระบีฬาสะ

ตับ	พระยกณะ (อ่าน ยะกะณะ)
ไต (โบราณว่า ม้าม)	พระวักกะ
ม้าม (โบราณว่า ไต)	พระบีหกะ
ไส้ใหญ่	พระอันตะ
ไส้เล็ก, ไส้ทบ	พระอันตคฺณะ
เส้น, เอ็น	พระนหารุ
พังผืด	พระกิโลมกะ (อ่าน กิโลมะกะ)
ส่วนต่างๆของร่างกาย	พระองคาพยพ
มันในสมอง	พระมัตถลฺงก์
น้ำไขข้อ	พระลสิกา
น้ำดี (น้ำจากต่อมตับ)	พระบีตตะ
น้ำลาย	พระเชพะ
เลือด	พระเสมหะ
น้ำตา	น้ำพระเนตร, พระอัสสุชต
น้ำมูก	มูลพระนาสิก
เหงื่อ	พระเสโท
ไคล	พระเมโท
น้ำหนอง, น้ำเหลือง	พระบุพโพ

เลือก	พระโลหิต
เลือกหญิงมีประจำเดือน	พระอุลลภ
กระตุก	พระอัฐิ
เกล้ากระตุก	พระอังคาร
รก	พระสกุล

เครื่องภาชนะใช้สอย, เครื่องประดับ และเครื่องแต่งต่าง ๆ

กระโถนเล็ก	พระสุพรรณศรี (พระมหากษัตริย์)
กระโถนใหญ่	พระสุพรรณราช (พระมหากษัตริย์)
กระโถน	บ้วนพระโอษฐ์ (พระราชวงศ์)

โตะเท้าข้างเป็นภาชนะ
คล้ายโตะทองเหลืองที่
ชาวบ้านใช้ แต่ทำด้วย
ทองคำ และที่เชิงมี
ลักษณะคล้ายเท้าข้าง
สำหรับวางขามวางจาน

เชิง ซึ่งบรรจุอาหารอยู่

พร้อม

พระสุพรรณภาชน์

(พระมหากษัตริย์)

พานหมาก

พานพระศรี (พระมหากษัตริย์)

พานหมาก

พานหมากเสวย (พระราชวงศ์)

หีบหมาก

หีบพระศรี (พระมหากษัตริย์)

หีบหมาก

หีบหมากเสวย (พระราชวงศ์)

กระเป่าหมากบุหรี

พระล่วม

ตลับเพชร

พระรัตนกรณฑ์

ถาดน้ำร้อน

ถาดพระสุธารส

จอกหมาก, พานรองสังข์ พระมั่งสี

คนโทน้ำ, หม้อน้ำ

พระตะพาน

คนโทน้ำ, หม้อน้ำ

พระเต้า

หม้อกรวดน้ำ

พระเต้าทักษิโณทก

หม้อน้ำที่ทำด้วยทองคำ

พระสุวรรณภิงคาร

(พระมหากษัตริย์)

หม้อน้ำที่ทำด้วยดินเผา

พระภิงคาร (พระมหากษัตริย์)

หมาก

พระศรี (พระมหากษัตริย์)

น้ำกิน	พระสุธารส
น้ำชา	พระสุธารสชา
ของกิน, เครื่องคาว	
กับข้าว เครื่องหวาน	
ของหวาน, เครื่องว่าง	
ของว่าง	เครื่อง
ข้าว	พระกระยาเสวย(พระมหากษัตริย์)
ยารักษาโรค	พระโอสถ
ยาถ่าย	พระโอสถประจุ
ยาเส้นสำหรับสูบ	พระโอสถเส้น
บุหรี่ (ยามวนสำหรับ	
สูบ)	พระโอสถมวน
เหล้า	น้ำจันท์
แว่นตา	ฉลองพระเนตร
เสื่อ	ฉลองพระองค์, พระกัญจุกะ
เสื่อ	เสื่อทรง (พระราชวงศ์)
ช้อน	ฉลองพระหัตถ์
ช้อม	ฉลองพระหัตถ์ช้อม

ตะเกียบ	ฉลองพระหัตถ์ตะเกียบ
รองเท้า	ฉลองพระบาท (พระมหากษัตริย์)
รองเท้า	รองพระบาท (พระราชวงศ์)
ถุงเท้า	ถุงพระบาท
ไม้เท้าหลัง	ฉลองไต, นารายณ์หัตถ์
ศัสตรา, อาวุธ เช่น	
กระบี่, กริช, ปืน	พระแสง
มีตเจียนหมาก, มีตโกน	พระแสงกรรบิต
กรรไกร	พระแสงปนาค, พระแสงกรรไกร
แหนบ	พระแสงกั๊สสะ
ไม้เท้า, ไม้วา	ธารพระกร
ตรา สำหรับใช้ประทับ	พระราชลัญจกร (พระมหากษัตริย์)
ตราประจำพระองค์	
พระราชวงศ์ สำหรับ	
ใช้ตีหรือประทับ, ทวง	
ตรา, เครื่องราชอิส-	
ริยาภรณ์	พระตรา

กระจกส่อง	พระฉาย
หวี	พระสาง
น้ำอบ, น้ำหอม, น้ำปรุง	พระสุคนธ์
เครื่องหอม เช่น	
กระเจะ, แป้งร่ำ,	
แป้งหอม สบู่หอม	เครื่องพระสำอาง
ห้องแต่งตัว, ห้องสุขา	ห้องพระสำอาง
เตียง	พระแท่น
เตียงนอน	พระแท่นบรรทม
ที่สำหรับนั่ง	พระราชอาสน์ (พระมหากษัตริย์)
เครื่องลาด, เครื่องปู,	
ที่นอน	พระบรรจรรย์ (พระมหากษัตริย์)
ที่นอน, ที่นั่ง, ฟูก,	
นวม	พระยี่ภู่ (พระมหากษัตริย์)
ที่นอน	พระที่ (พระราชวงศ์)
ผ้า มีลายปักตามขอบ	
สำหรับรองนั่ง	พระสุจหนัก

บัลลังก์, เก้าอี้ทอง
มีพนักสูง มีที่วางแขน
สองข้าง สำหรับนั่ง

โถงานพิธี

เก้าอี้

หมอนหนุน

หมอนอิง

ม่าน, มุ้ง

เปล

ผ้าห่ม

ผ้าห่ม

กางเกง

ร่ม

ของสำหรับประดับ

เกียรติยศได้แก่ ฉัตร,

ชুমสาย, พัดโบก,

จามร, กลตบังสุรย์,

ทานตะวัน

พระราชอาสน์ (พระมหากษัตริย์)

พระเก้าอี้

พระเชนย

พระขนน

พระวิสูตร, พระสูตร

พระอู่

พระภษา (พระมหากษัตริย์)

ผ้าทรง (พระราชวงศ์)

พระสนับเพลา

พระกลต

เครื่องสูง

หน้าต่าง	พระบัญชา (พระมหากษัตริย์)
หน้าต่าง	พระเกล้า (พระราชวงศ์)
ประตุ	พระทวาร
เรือนหลวง	พระที่นั่ง
เรือน	ตำหนัก (พระราชวงศ์)
ที่พักชั่วคราว	พลับพลา (พระมหากษัตริย์)
บ้าน	พระบรมมหาราชวัง, พระราชวัง (พระมหากษัตริย์)
บ้าน	วัง (พระราชวงศ์)
ผ้าไหม	พระโกสยพัสตร์
ผ้าฝ้าย	พระกัปปาสิกพัสตร์
ผ้าไหมตะตือ	พระอุทุมพรพัสตร์
ผ้าสีแสด (ผ้าขนสัตว์ สีแสด)	พระรัตกัมพล
ผ้าสีน (ผ้าขนสัตว์)	พระกัมพล
ผ้าห่มตัว เช่น สไบ	พระสะพัก
ผ้าห่มนอน	คลุมบรรทม
ผ้าเช็ดตัว	ซับพระองค์

ผ้าเช็ดหน้า	ชั๊พระพักตร์
ผ้าอาบหน้า	พระภูษาชุบสรง (พระมหากษัตริย์)
ผ้าอาบหน้า	ผ้าชุบสรง, ผ้าสรง (พระราชวงศ์)
ผ้าโพก, ผ้าพันหัว	พระเวฐนะ
หมวก	พระมาลา
หมวกชนิดหนึ่ง มี ฐานเหมือนดอก ทับทิมคว่ำ	พระคัมปี่ (พระราชวงศ์)
ปืนประดับเพชร	พระจุฑามณี
กรอบหน้า, มงกุฏ	พระอุณหิส
คัมพู	พระกุนทล
จอนหู, ดอกไม้ทัดหู	พระกรรเจียก
เครื่องประดับที่สวมไว้ ที่ต้นแขน ลักษณะ	
คล้ายกำไล	พาหุรัต
สร้อยอ่อน, สายสร้อย,	

กำไล	พระเกยूर
กำไลข้อมือ	ทอง (ข้อ) พระกร
กำไลข้อเท้า	ทอง (ข้อ) พระบาท
แหวน	พระธำมรงค์
สร้อยยาวสวมสะพาย	
แล่งที่ตัว	พระสังวาล
เข็มขัด	พระบันเหน่ง, รัตพระองค์

อาการต่าง ๆ

คำสั่ง	พระบรมราชโองการ (พระมหากษัตริย์)
คำสั่ง	พระราชเสาวนีย์ (สมเด็จพระบรมราชินี)
คำสั่ง	รับสั่ง (พระราชวงศ์)
คำสอน	พระบรมราชาโชวาท (พระมหากษัตริย์)
คำสอน	พระโอวาท (พระราชวงศ์)
ทักทายปราศรัย	พระราชปฏิสันถาร (พระมหากษัตริย์)

ทักทายปราศรัย	ทรงปฏิสันถาร (พระราชวงศ์)
คำพูด, พุค	พระราชดำรัส, พระราชกระแส (พระมหากษัตริย์)
คำพูด, พุค	ตรัส, รัสสั่ง (พระราชวงศ์)
แต่งหนังสือ	ทรงพระราชนิพนธ์ (พระมหากษัตริย์)
แต่งหนังสือ	ทรงพระนิพนธ์, ทรงนิพนธ์, ทรงเรียบเรียง, ทรงแต่ง (พระราชวงศ์)
จดหมาย	พระราชหัตถเลขา (พระมหากษัตริย์)
จดหมายที่เขียนด้วยลาย-	
มือของพระมหากษัตริย์	ลายพระราชหัตถ์
ชื่อ	พระปรมาภิไธย (พระมหากษัตริย์)
ชื่อ	พระนามาภิไธย (สมเด็จพระบรมราชินี)
ชื่อ	พระนาม (พระราชวงศ์)

ลงลายมือชื่อ

ลงพระปรมาภิไธย

(พระมหากษัตริย์)

ลงลายมือชื่อ

ลงพระนาม (พระราชวงศ์)

โทรเลข

พระราชโทรเลข

(พระมหากษัตริย์)

ให้

พระราชทาน (พระมหากษัตริย์)

ส่วนผู้อื่นให้พระมหากษัตริย์ ใช้ว่าทูลเกล้า

ทูลกระหม่อมถวาย

สำหรับของที่ยกขึ้นได้,

และ น้อมเกล้าฯน้อม

กระหม่อมถวายสำหรับ

ของที่ยกขึ้นไม่ได้ เช่น

ที่ดิน

คำว่าทูลเกล้าทูลกระหม่อม, น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อม หรือ ปกเกล้าฯปกกระหม่อม เหล่านี้เป็นต้น จะเขียนย่อว่า ทูลเกล้าฯ, น้อมเกล้าฯ หรือ ปกเกล้าฯ ก็ได้ แต่เวลาอ่านหรือพูดต้องว่าให้เต็ม

ให้	ประทาน (พระราชวงศ์)
ดู	ทอดพระเนตร
อยากได้	ต้อง หรือ มีพระราชประสงค์ (พระมหากษัตริย์)
อยากได้	ต้อง หรือ มีพระประสงค์ (พระราชวงศ์)
คิด	ทรงพระราชดำริ (พระมหากษัตริย์)
คิด	ทรงพระดำริ (พระราชวงศ์)
คิดถึง	มีพระราชหฤทัยระลึกถึง (พระมหากษัตริย์)
คิดถึง	ทรงระลึกถึง (พระราชวงศ์)
เรียก	มีพระราชกระแสรับสั่งให้หา (พระมหากษัตริย์)
เรียก	รับสั่งให้หา (พระราชวงศ์)
เดิน	ทรงพระราชดำเนิน (พระมหากษัตริย์)
เดิน	ทรงพระดำเนิน (พระราชวงศ์)

ไป	เสด็จพระราชดำเนิน (พระมหากษัตริย์)
ไป	เสด็จ (พระราชวงศ์)
ไปเที่ยว	เสด็จประพาส
คำถาม	พระราชปุจฉา (พระมหากษัตริย์)
คำถาม	พระปุจฉา (พระราชวงศ์)
ถามเป็นการส่วนตัว	มีพระราชดำรัสถาม ตรัสถาม (พระมหากษัตริย์)
ถามเป็นการส่วนตัว	รับสั่งถาม (พระราชวงศ์)
ตัดสิน	พระบรมราชวินิจฉัย (พระมหากษัตริย์)
ตัดสิน	พระวินิจฉัย (พระราชวงศ์)
เรียนปฏิบัติ	เรียนพระราชปฏิบัติ (พระมหากษัตริย์)
รับ	ทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท (พระมหากษัตริย์)
รับ	ทราบใต้ฝ่าพระบาท, ทราบ (พระราชวงศ์)

ทำบุญ	ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล (พระมหากษัตริย์)
ทำบุญ	ทรงบำเพ็ญพระกุศล (พระราชวงศ์)
ฟังเทศน์	ทรงธรรม, ทรงสดับพระธรรม- เทศนา
โกรธ, เคือง	ทรงพระพิโรธ, กริ้ว
ชอบ, รัก, เอ็นดู	โปรด
ข่ม	แย้มพระโอษฐ์
จะพูดแล้วนิ่งเสีย	เยื่อนพระโอษฐ์
หัวเราะ	ทรงพระสรวล
ร้องไห้	ทรงพระก่นแสง
อ่านหนังสือ, เขียน	
หนังสือ, เรียนหนังสือ	ทรงพระอักษร
เรียน	ทรงเล่าเรียน, ทรงศึกษา
ฝัน	ทรงพระสุบิน
สบายกายสบายใจ	ทรงพระสำราญ
อ้วน	ทรงพระเจริญ, ทรงพ่วงพี

ผอม	ชูปพระองค์
มีครรภ์	ทรงพระครรภ์
เจ็บ	ทรงพระประชวร (พระมหากษัตริย์)
เจ็บ	ประชวร (พระราชวงศ์)
ผี	พระยอด
ลม	วาโย, วาตา
บวม	โคณะ, โคณะ
อาเจียน	ทรงพระอาเจียน
เสียงกระแอม	พระชิปลัทโท
ไอ	ทรงพระกรรสะ, ทรงพระกาสะ
เสียงไอ	พระกาสัทโท
จาม	ทรงพระปี่นาสะ
เรอ	ทรงพระอุเทกะ, ทรงพระอุเหตุ
ใช้น้ำหอม เช่น ทาน้ำ	
อบไทย	ทรงพระสุกนธ์
ใช้เครื่องหอม เช่น ผัด	
หน้าตัวแข็งหอม, ฤ	

ท้าวด้วยสบู่หอม	ทรงพระสำอาง
ทักหมม	ทรงพระเครื่องใหญ่ (พระมหากษัตริย์)
ทักหมม	ทรงเครื่อง (พระราชวงศ์)
แต่งตัว	ทรงเครื่อง
แต่งตัว	แต่งพระองค์, ทรงเครื่อง
เล่นกีฬา	ทรงกีฬา
ขี่ช้าง	ทรงช้าง
ขี่ม้า	ทรงม้า
ขี่รถ	ทรงรถ
ขี่เรือ	ทรงเรือ

คำว่า “ทรง” ใช้กับกริยาที่เป็นราชาศัพท์อยู่แล้ว
ไม่ได้ เช่น ทอดพระเนตร, พระราชทาน, เสด็จ, เสวย,
ตรัส, ประทับ อย่าใช้ว่า ทรงทอดพระเนตร, ทรงพระ-
ราชทาน, ทรงเสด็จ, ทรงเสวย, ทรงตรัส, ทรงประทับ
ตั้งนี้เป็นต้น แต่ใช้กับคำที่ไม่สำเร็จเป็นกริยา เช่น พระ-
สรวล ว่า ทรงพระสรวล ได้ และใช้กับกริยาที่ยังไม่ใช่
ราชาศัพท์ เช่น กราบ ใช้ว่า ทรงกราบ ได้

เกิด	พระบรมราชสมภพ (พระมหากษัตริย์)
เกิด, ออกลูก	ประสูติ (พระราชวงศ์)
วันเกิด	วันพระบรมราชสมภพ (พระมหากษัตริย์)
วันเกิด	วันประสูติ (พระราชวงศ์)
ทำบุญวันเกิด	พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ใช้ว่า เจริญพระชนมพรรษา และ ทำบุญวันเกิด พระราชวงศ์ ใช้ว่า ทรงบำเพ็ญพระกุศล ในงานวันประสูติ
ออกลูก (สำหรับคน สามัญ)	คลอดบุตร
ออกลูก (สำหรับสัตว์)	ตกลูก
ทำขวัญ, งานฉลอง, งานเลี้ยง, งานรื่นเริง	สมโภช
อายุ	พระชนมพรรษา, พระชนมายุ
ดวงชาติ	ดวงพระชนมพรรษา, ดวงพระ- ชาติ

อาบน้ำ	สร่งน้ำ
ล้างหน้า	สร่งพระพักตร์
ล้างมือ	ชำระพระหัตถ์
ล้างเท้า	ชำระพระบาท
นั่ง, อยู่	ประทับ
กิน	เสวย
ชิมอาหาร	เทียบเครื่อง
ตั้งของรับประทาน	ตั้งเครื่อง
ไปนอน	เสด็จเข้าที่พระบรรทม (พระมหากษัตริย์)
นอน	เข้าในที่พระบรรทม (พระมหากษัตริย์)
นอน	บรรทม (พระราชวงศ์)
ปูที่นอน	ลาดพระที่
โกนจุก (ตั้งแต่ พระองค์เจ้าขึ้นไป)	โสกันต์
โกนจุก (หม่อมเจ้า)	เกศากันต์
ตาย	สวรรคต

ตาย	ทิววกต
ตาย	สิ้นพระชนม์
ตาย (หม่อมเจ้า)	ถึงชีพิตักษัย
ตาย (เจ้าประเทศราช, สมเด็จพระเจ้าพระยา, เจ้า- คุณราชินิกุล)	ถึงแก่พิราลัย, ถึงพิราลัย
ตาย (เจ้าพระยา หรือ เทียบเท่า)	ถึงแก่อสัญกรรม, ถึงอสัญกรรม
ตาย (พระยา หรือ เทียบเท่า, เจ้าจอม มารดา)	ถึงแก่อนิจกรรม, ถึงอนิจกรรม
ตาย	ถึงแก่กรรม
ตาย (พระภิกษุ, สามเณรที่มีได้เป็น พระราชวงศ์ ถ้า เป็นพระราชวงศ์ ก็ใช้ตามชั้นของ พระราชวงศ์นั้นๆ)	ถึงแก่มรณภาพ, มรณภาพ

ตาย (สัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง, ม้า)	ล้ม
ตาย (สัตว์เล็ก เช่น สุนัข, ไก่, ปลา, มด)	ตาย
บังสุกุล	สดับปกรณ์
บอก (ต่อพระมหา กษัตริย์)	กราบบังคมทูลพระกรุณา
บอก (ต่อพระราชวงศ์)	ทูล, กราบทูล
ลา (ต่อพระมหา กษัตริย์)	กราบถวายบังคมลา
ลา (ต่อพระราชวงศ์)	ทูลลา
หา, พบ (พระมหากษัตริย์)	เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
หา, พบ (พระราชวงศ์)	เฝ้า
ไหว้	ถวายบังคม
ไหว้ (ต่อพระภิกษุ, สามเณร)	นมัสการ
นวดให้	ถวายอยู่งานนวด, อยู่งานนวด

พัดให้	ถวายอยู่งานพัด, อยู่งานพัด
บัตด้วยเส้นให้	ถวายอยู่งานบัตเส้น, อยู่งานบัตเส้น
กันร่วมให้	ถวายพระกลด, อยู่งานพระกลด
เชิญไป หรืออ้อม	
พระราชวงศ์	เชิญเสด็จ
การถือ, ยก หรือนำไป	เชิญ

คำนำพระนามพระบรมวงศานุวงศ์

เพียงสมัยรัชกาลที่ห้า

พระราชโอรสธิดารัชกาลนั้น	เรียก สมเด็จพระเจ้า- ลูกยา (หรือ ลูก) เธอ
„ รัชกาลถัดขึ้นไป	เรียก สมเด็จพระเจ้า- น้องยา (หรือน้องนาง) เธอ

พระราชโอรสธิดารัชกาลที่สาม	เรียก พระเจ้าราชวร- วงศ์เธอ
„ รัชกาลที่สอง	เรียก สมเด็จพระเจ้า- บรมวงศ์เธอ

พระราชโอรสธิดารัชกาลที่หนึ่ง เรียก พระเจ้าอัยกาเธอ

ในกรณีที่พระมารดาเป็นเจ้านาย ก็เป็นสมเด็จพระ...
แต่ถ้าพระมารดาไม่ใช่เจ้ากึ่งด “สมเด็จพระ” แต่มีบาง
พระองค์ทรงยกขึ้นเป็นพิเศษเฉพาะพระองค์

มาถึงรัชกาลที่หก ทรงพระราชดำริเพื่อให้เป็นการ
สะดวก และมีให้เป็นที่ยึดพระทัยกัน โปรดเกล้าฯ ให้ใช้
สมเด็จพระเจ้า (หรือ พระเจ้า) บรมวงศ์เธอทุกชั้น เว้น
แต่ชั้นน้องและลูก ซึ่งถ้าจำเป็นจะต้องระบุชั้นตามรัชกาล
ก็ให้เติม “ชั้น ๑” “ชั้น ๒” ฯลฯ เข้าไปตามรัชกาล
ที่ท่านทรงสังกัด

ส่วนที่ต่ำลงมา เช่น หลานพระเจ้าแผ่นดินนอกจากที่
ได้ระบุมาแล้วข้างบนนี้ หากพระมารดาเป็นเจ้านายก็ใช้
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ หากมิได้เป็นก็ใช้ พระบรมวงศ์เธอ
ถ้าเป็นหม่อมเจ้าก็ไม่ต้องมีคำนำเลย

พระราชโอรสธิดารัชกาลที่สามซึ่งเคยใช้ว่า พระราช
วงศ์เธอ นั้น โปรดให้ใช้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งหมด

พระราชวรวงศ์เธอยกไปใช้สำหรับเจ้านายในพระราชวัง-
บวรแทนพระบวรวงศ์เธอ

นอกจากนี้ยังมีที่ทรงยกย่องให้ใช้เป็นพิเศษเฉพาะ
พระองค์ เช่น พระมาตามหัยกาเธอ และพระสัมพันธ-
วงศ์เธอ และพระอรรคชายาเธอ เป็นต้น ตัวอย่างพระ-
บิตาสมเด็จเจ้าพระเทพศิรินทรา เป็น “สมเด็จเจ้าพระบรมราช
มาตามหัยกาเธอ” และ “พระเจ้าบรมมหัยยิกาเธอ กรม
สมเด็จเจ้าพระสุรรัตน์ ฯ”

บัตติยตระกูล

- ๑) ก. บู่ทวด,
 ตาทวด พระปิตามหัยกา
 ข. ย่าทวด,
 ยายทวด พระปิตามหัยยิกา
 ค. บู่ทวด,
 ตาทวด พระมาตามหัยกา
 ฌ. ย่าทวด,
 ยายทวด พระมาตามหัยยิกา

- ๕) ก. ลูกชาย พระโอรส, พระราชบุตร,
พระราชโอรส
- ข. ลูกสาว พระธิดา, พระราชบุตรี,
พระราชธิดา
- ๖) ก. หลาน (ลูก
ของลูก) พระนัดดา
- ข. หลาน (ลูก
ของพี่ชาย,
ลูกของน้อง
ชาย) พระภาคิยะ
- ค. หลาน (ลูก
ของพี่สาว,
ลูกของน้อง
สาว) พระภาคิไนย
- ๗) ก. เหลน
(หลานของ
ลูก) พระปนัดดา

- ๘) ก. พ่อตา, พระสัสสุระ
 พ่อผัว
 ข. แม่นาย, พระสัสสุ
 แม่ผัว
- ๙) ก. ผัว พระสามี, พระสวามี, พระภักดา
 ข. เมีย สมเด็จพระบรมราชินี
 (พระมหากษัตริย์)
 ค. เมีย พระชายา, ชายา, หม่อม
 (พระราชวงศ์)
- ๑๐) ก. ลูกเขย พระชามาดา
 ข. ลูกสะใภ้ พระสนุสา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร
นายสนั่น มุณยศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๐๙

